

O'ZBEKISTAN RESPUBLIKASI` JOQARI` HA`M WORTA ARNAWLI`
BILIM BERIW MINISTRLOGI

BERDAQ ATT`NDAG`I`
QARAQALPAQ MA`MLEKETLIK UNIVERSITETI

QARAQALPAQ FILOLOGIYASI` FAKULTETI

Fakultet dekani`:

_____ f.i.k.doc. Turdi`baev Q.
«_____» _____ 2014-ji`l

5320100-jurnalistika bakalavr bag`dari` 4-kurs studenti
Bekbergenova Biybirayxanni`n`

«Ja`miyetlik pikirdi`n` qa`liplesiwinde rayonli`q gazetalardi`n`
worni` (Qarao`zek rayonli`q gazetasi` mi`sali`nda)» temasi`ndag`i`

PITKERIW QA`NIGELIK JUMI`SI`

Jaqlawg`a ruxsat berildi

Ilimiy basshi`:

Jurnalistika kafedراسi`
basli`g`i`: t.i.k. D.Bekbawliev

f.i.k. B.Paluanov.

(qoli`)

(qoli`)
«_____» _____ 2014-ji`l.

No`kis – 2014-ji`l

Ma`mleketlik attestaciya komissiyasi'ni'n`

QARARI' :

5320100-Jurnalistika bakalavr bag'dari'n pitkeriwshi Bekbergenova Biybirayxanni'n` «Ja`miyetlik pikirdi'n` qa`liplesiwinde rayonli`q gazetalardi'n` worni` (Qarao`zek rayonli`q gazetasi` mi`sali`nda)» atamasindag`i pitkeriw qa`nigelik jumi'si'na “_____” bahasi' qoyi'lsi'n

MAK basli'g`i' : _____ X.Dawletnazarov

**MAK wori`nbasari' :** \_\_\_\_\_ f.i.k. Q.Turdi`baev

MAK ag`zalari' :

_____	<u>t.i.k. D.Bekbawliev</u>
_____	<u>f.i.k. Z.Qoji`qbaeva</u>
_____	<u>f.i.k. B. Paluanov</u>
_____	<u>Q.Yesebaev</u>
_____	<u>A.Yembergenov</u>
_____	_____
_____	_____

Jobasi`:

Kirisiw

I bap. Jurnalistikada ja`miyetlik pikirdin` ju`zege shi`g`i`wi`

1.1. Ja`miyetlik-siyasiy pikir - publicistika negizi

1.2. Ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriwde rayonli`q gazetalardi`n` worni`

II bap. “Miyet bayrag`i`” gazetasi`nda ja`miyetlik pikirlerdin` beriliwi

2.1. “Miyet bayrag`i`” gazetasi` rayon aynasi`

2.2. Rayonli`q basi`li`mda ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriw usi`llari`

2.3. Ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriwde a`debiy shi`g`armalardi`n` worni`

Juwmaq.....

Paydalani`lg`an a`debiyatlar

Kirisiw

G'a'rezsiz yelimizde ju'rgizilip ati'rg'an reformalar na'tiyjesinde Qaraqalpaqstandag'i` gazetalardi'n` sapasi`, sani` biraz artti`. A`sirese, rayonli`q gazetalarg'a itibar ku'sheydi. G'a'rezsizliktin` da`slepki ji'llari` yelimiz bazar ekonomikasi`na wo'tken da`wirde rayonli`q gazetalar biraz qi'yi'n jag`dayg'a tu`sti. Yeski usi`ldag'i` tifografiyalarda gazetani` basi`p shig`ari`w ha'm woni` woqi`wshi`larg'a tarqati`w an`sat keshpedi. Biraq, qanday awhal bolsa da rayonli`q basi`li`mlar rayon xalqi`ni`n` si`rlasi`na yalandi`. Mine, bu`ginligi rayonli`q gazetalar ju`da` sapali` ha'm offset usi`li`nda paytaxti`mi`zdag'i` tipografiyalarda basi`li`p shi`qpaqta.

Ha'r qanday ma'mlekettin' jurnalistikasi`ni`n' rawajlani`wi`nda jurnalistlerdin' ka'siplik sheberliginin' da'rejesi, materiallardi` jetkeriwdin' tezligi, ali`ng'an faktlerdi jan'a formada yaki ta'sirshen' yetip sa'wlelendiriw ayri`qsha rol atqaradi`. Bul boyi`nsha g'a'rezsiz O`zbekistan Respublikasi`nda jurnalistlerge Hu'kimetimiz ta'repinen bir qansha qolayli` mu'mkinshilikler jarati`lg'an, wolar ushi`n u'lken g'amxorli`qlar islenip ati`r. «Reklama haqqi`ndag'i`», «Avtorli`q huqi`q haqqi`ndag'i`», «Jurnalisttin' ka'siplik jumi`si`n qorg'aw haqqi`nda», «Ma'limleme ali`w kepillikleri ha'm yerkinligi haqqi`nda» O`zbekistan ha'm Qaraqalpaqstan Respublikalari`ni`n' ni`zamlari`ni`n' shig`i`wi` pikirimiz tiykari`.

Yelimiz g'a'rezsizligine shekem totalitar du`zim da`wirinde rayonli`q basi`li`mlar tek kompartiani`n` yesabatlari`n basi`p shig`ari`w menen shug`i`llanar, wolar rayon ko`lemindegi temalardan ari` artpas yedi. Bu`gingi ku`ni rayonli`q gazetalar tek rayoni`ndag'i` ga`na yemes, al jer ju`zindegi a`hmiyetli ma`seleler jo`ninde de materiallar beriwdi da`stu`r yetpekte.

Insan qa'diri, ilmiy-ag'arti'wshi'li'q, ruwhi'y ka'malat, uli'wma insaniylik qadiriylar, wo'zlikti seziniw ha'm yerkin, hu'r pikirilik ma'seleleri son'g'i` planda turdi`. Wo'tken da'wirlerde kop` pikirilik quwdalandi`. O'zbekistan Prezidenti I.A.Karimovti'n` duri's atap ko'rsetkenindey, «Baspaso'z, g'alaba xabar qurallari` demokratiyalik rawajlani'w ushi'n u'lken a'himiyetke iye. Biraq soni` da atap wo'tiw kerek, demokratiyalasti'ri'w bari'si`nda ha'zirshe g'alaba xabar qurallari`ni'n` isshen'lik roli sezilmey ati'r.»

Hu'rmetli Prezidentimiz «Siyosat haqqi`nda aytqanda – siyosatshi`, ekonomika haqqi`nda aytqanda – ekonomist boli'p pikir ju'rgiziwdi, ruwhi'ylil'q ha'm ag'arti'wshi'li'q haqqi`nda ag'arti'wshi`, turmi'sli'q filosofiylil'q mashqalalar tuwrali` filosof boli'p tarti'sqa tu'siwdi – mine usi`nday joqari` qabilet ha'm sheberlikke iye boli'wdi` turmi'sti'n` wo'zi jurnalistlerimizdin' aldi`na yen' a'himiyetli wazi'ypa yetip qoymaqa.» Bul rayonli'q gazeta xi'zmetkerleri ushi'n da ayti'lg'an pikir, a'lbette.

Temani'n` aktuallig'i`. Rayonli'q gazetada ja'miyetlik pikir qaliplestiriw boyi'nsha jergilikli, worayli'q ha'm tarawli'q basi'l'imler na'tiyjeli miynet yetti. G'alaba xabar qurallari` ishinde televidenie de, radio da, gazeta-jurnalda ja'miyetlik pikir qaliplestiriwine a'himiyet berip, wo'zlerinin' bul temadag'i` materiallari'n ja'riylawg'a wumti'ldi`. Informaciylil'q ja'miyetke wo'tip ati'rg'an bu'gingi da'wirde g'alaba xabar qurallari`na bolg'an xali'q talabi` arti'p ati'rg'an bir payi'tta, worayli` gazetalar menen regionally'q ja'ne tarawli'q gazetalarda ja'miyetlik pikir qaliplespewi mu'mkin de yemes. Qaraqalpaqstan baspasoz`i mi'sali`nda alatug'i'n bolsaq, usi'lardi` yesapqa ali'p, rayonli'q gazeta “Miynet bayrag'i`”nda ja'miyetlik pikir qaliplestiriw temasi'n arawli` u'yreniwdi aldi'mi'zg'a ma'qset yettik. Pitkeriw qa'nigelik jumi'si'ni'n` aktuallig'i` da usi'ni'n` menen belgilenedi.

Pitkeriw qa'nigelik jumi'si'ni'n' jan'ali'g'i'. Rayonli`q gazetalarda ja`miyetlik pikir qa`liplestiriw temasi`ni`n` payda boli`wi`, ja`miyetlik pikir qa`liplestiriw ma`selesi bizden aldi`ng`i` pitkeriwshilerdin` miynetlerinde u`yrenilmegen. Biraq, rayonli`q gazetalar tariyxı, rayonli`q gazetani`n` tili ha`m stili ma`seleleri u`yrenilgen. Sonli`qtan da, jumi`sta birinshi ret rayonli`q gazetada ja`miyetlik pikir qa`liplestiriw wo`zgesheligi arnawli` tu`rde talqi`g`a tarti`li`p woti`r. Soni`n` menen birge, baspaso`zdin` tarawli`q tu`ri yesaplang`an basili`mlarda da respublikali`q basi`li`mlardan qay da`rejede wo`zgeshelenip ja`miyetlik pikir qa`liplestiriw usi`llari` qarasti`ri`ladi`.

Pitkeriw qa'nigelik jumi'sti`n` metodologiyali`q bazasi`n O`zbekistan Respublikasi` Konstituciyasi`, O`zbekistan Respublikasi` Prezidenti I.A.Karimovti`n` g`a`rezsiz yelimizde ju`rgizip ati`rg`an siyasati`n sa`wlelendiriwshi miynetleri ha`m ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriw quradi`.¹

Pitkeriw qa'nigelik jumi'si'ni'n' teoriyali`q ha`m a`meliy a`hmiyeti boli`p jurnalistika teoriyasi` ha`m a`meliyati` boyi`nsha jetik qa`nigeler yesaplang`an Ya.N.Zasurskiy, A.Terti`chni`y, V.Goroxov, F.Muminov, K.Ernazarov, E.Nesterenko ha`m basqalardi`n` miynetleri paydalani`ldi`.²

Pitkeriw qa'nigelik jumi'si` kirisiw ha`m juwmaqtan ti`sqari`, tiykarg`i` yeki baptan ibarat. Pitkeriw qa'nigelik jumi'si'ni'n` aqi`ri`nda paydalani`lg`an a`debiyatlar dizimi beriledi.

Karimov A.I. O`zbekiston buyuk kelajak sari. Toshkent, Wzbekiston 1998.; O`zbekstan XXI a`sir bosag`as`hda. No`kis, Qaraqalpaqstan, 1997.

² Zasurskiy Ya.N. Iskushenie svobodoy. Moskva, MGU, 2004. 138 bet. Ernazarov K. T., Mamatova Ya. M., Toshaliyev I.E., Ernazarov Sh.K., Reporterlik faoliyatining nazariyasi va amaliyati. T., «Universitet», 2002. Nesterenko N. Informatsiya plyus reklama. Tashkent, 1994. Muminov F. Jurnalistika ijtimoiy institut sifatida. Toshkent, 1998.

Rayonli`q gazetalar boyi`nsha qaraqalpaq tilinde ilimiy miynetler jazi`lmag`ani` sebepli biz uli`wma jurnalistika, baspaso`zge baylani`sli` ilimiy dereklerden paydalandi`q.

I bap. Jurnalistikada ja'miyetlik pikirdin`ju`zege shi`g`i`wi`

1.1. Ja'miyetlik-siyasiy pikir - publicistika negizi

Ko'rkem shi`g'arma bu'gingi ku'n mashqalasi`n da, tariyx`i`mi`zda boli`p wo'tken jag'daylardi`, wo'tmishti de sa'wlelendiriwi mu'mkin. Sonda da bul shi`g'arma qaysi` a'wladqa da ta'lim-ta'rbiyali`q, estetikali`q ta'sir jasaw a'hmiyetin jog'altpaydi`. Publicistika bu'gindi jazadi` ha'm bu'ginge xi`zmet yetedi. Ha'r ku'ni «bu'gindi» jaza woti`ri`p, zaman shejiresin jaratadi`, tariyx`i`y shi`nli`qqa ha'tte elementar faktlerdi teren' biliw ushi`nda paydali` boladi`.

Ko'rkem shi`g'arma uli`wmali`q arqali` jekkelikti, tipiklik arqali` individualli`qti` ko'rsetedi. Publicistika bolsa, kerisinshe, jekkelik arqali` uli`wmali`qti`, individualli`q arqali` tipiklikni ko'rsetedi.

Publicistikada basli` ma`qset auditoriyada ja'miyetlik-siyasiy pikirlerdi qa`liplestiriwden ibarat. Publicistika haqqi`nda ju`da` ko`p ali`mlar, izleiwshiler, qa`nigeler jumi`s isledi.

“Ko'pshilik teoriyasi'lar jurnalistika publicistikali'q do'retiwsilik penen bir na'rse dep baha beredi, al ayi'ri'm qa'nigelerde bolsa “jurnalistik material” ha'm “publicistikali'q material” degen so'zlerdi ushi'rati'wg'a boladi`. ¹

Magistr izleniwshi Hu`rliman Masharipova publicistika menen jurnalistika wo`zgesheligine ken` toqtaydi`:

“Jurnalistika ha'm publicistikani'n' bir-birine jaqi'nli'g'i' izertlewler pikirinshe ha'r yekewinin' ja'miyet wo'mirindegi aktualli'g'i' ja'miyetlik

¹ Abduazizova N. Hozirgi zaman jurnalistikasi. Toshkent. 2011. 5 bet

siyasiy basqari'wda qatnasi'wi', g'alabani' do'retiwshilik iskerligi arqali' ta'rbiyalawi', ja'miyetlik pikirdi ju'zege keltiriwde ko'rinedi. Al jurnalistika ha'm publicistika arasi'ndag'i' wo'zgesheligi sonda ko'rinedi, ha'r qanday publicistikali'q shi'g'arma jurnalistlik material boli'wi mu'mkin, lekin ha'r qanday jurnalistlik material publicistikaili'q material bola almaslig'i wonin' da'rejesine ko'terile almawi' mu'mkin".¹

“Publicistika tek a'piwayi' informaciya yemes, al wo'zinin' boyi'nda informaciyani' ali'p ju'redi, ha'tteki ayti'w mu'mkin, informaciyali'q boli'wi' sha'rtli de , biraq wol soni'n' menen birge turmi'sli'q faktlerdi wo'mirden ko'rip bilip, tani'p turadi' ha'm bul problemalardi' analizlep ko'rsetedi.”²

Jurnalistik publitsistika bilan badiiy publitsistikani ajratish kerak. Jurnalistik publitsistika shu kunning dolzarb va wtkir muammolarini kwtaradi, adabiy publitsistika ham shu xususiyatlarga egadir. Lekin badiiy publitsistikada tasvirlanaётgan odamlar, voqealar va ko'tarilgan muammolar badiiy-estetik elakdan (filtrdan) o'tkaziladi, yani ular estetik his-tuyg'ular, badiiy obrazlar orqali tajassum topadi.³

"Jurnalisttin' ha'r bir informaciyasi`, publitsisttin' pikiri, do'retiwshinin' shi'g'armasi`,-deydi M.Xudoyqulov – insaniyatqa ne bere ali'wi` menen wo'lshenedi".⁴

Publicistika so'zinin' wo'zi lati'nsha «publicus» bizin'she «ja'miyetlik» degen tu'sinikti bildiretug'i'ni` ha'mmemizge ma'lim. Bul termin bu'gingi ku'ni

¹ Mashripova H. Publicistikani'n` wo'zine ta'n wo'zgeshelikleri // «G'alaba xabar qurallari'ni'n' rawajlani'wi'ni'n' a'hmiyetli ma'seleleri» atamasi'ndag'i' respublikali'q ilimiy-a'meliy konferenciyasi'ni'n' maqalalar toplami', No'kis, QQMU, 2013, 80-bet.

² Mashripova H. Publicistikani'n` wo'zine ta'n wo'zgeshelikleri // «G'alaba xabar qurallari'ni'n' rawajlani'wi'ni'n' a'hmiyetli ma'seleleri» atamasi'ndag'i' respublikali'q ilimiy-a'meliy konferenciyasi'ni'n' maqalalar toplami', No'kis, QQMU, 2013, 81-bet.

³ Jarimbetov. Q. XIX asr qoraqalpoq publitsistik shariyatining janr xususiyatlari. “Adabiyot va jurnalistika” mavzusidagi respublikali'q ilimiy konferenciya materiallari`, 2009, QQMU, 11 bet

⁴ Xudoyqulov M. Ommaviy axborot vositalari nazariyasi.-T.:Universitet. 1999

tar professionalli`q taraw ramkasi`nan shi`qti` ha`m ku`ndelikli turmi`si`mi`zg`a ti`g`i`z kirip keldi.

Demek, publicistika degen ne? Bir topar izertlewshiler publicistika- dep gazetada ja`riyalang`an barli`q tekstlerdi ataydi`. Al, basqa topardag`i` ilimpazlar bolsa, publicistika - bul ko`rkem a`debiyat janri` dep tasti`yi`qlaydi`.

U`shinshi bir topardag`i`lar bolsa, publitsistika turmi`s haqi`yqatli`g`i`n sa`wlelendiriwde logika-racionalli`q, emocional obrazli`q usi`li`ni`n` sintezi kiredi.

Publicistika qanday janrda jazi`lsa da, wol yen` da`slep turmi`s haqi`yqatli`g`i`n wo`zine arqaw yetip aladi`. Sonli`qtan woni` haqi`yqi`y wo`mirdin` si`rli` su`wreti dep aytadi`. Solay yeken publitsistikani`n` obiekti - turmi`s, predmeti - insan. Publitsistika tiykari`nan auditoriyag`a jan`ali`q jetkiziwi menen birge turmi`s haqi`yqatli`g`i`n ken` tu`rde sa`wlelendiredi. Tiykarg`i` ma`qseti bolsa propagandalaw yemes, al ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriw.”¹

Ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriwde rayonli`q gazetalar basqa worayli`q ha`m respublikali`q, tarawli`q gazetalar si`yaqli` wo`z worni`na iye. Rayon turmi`si`ndag`i` waqi`yalardi` xabarlap qoymastan, auditoriya itibari`n tartarli`qtay materiallar da turaqli` berilip bari`ladi`.

Publicistika da`wir menen ten` qa`dem taslap, turmi`s mashqalalari` haqqi`nda pikirleydi. Jetiskenliklerdi yen` jaydi`ri`w ha`m kemshiliklerdi saplasti`ri`w jollari`n, bul ma`seleler ruwhi`y turmi`sti`n` basqa tarawlari`nda ken` tarqalmay ati`ri`ptan-aq, juwaplar izleydi. A`debiyat, ko`rkem wo`ner, arxitektura ha`m tag`i` basqa tarawlarda keleshekte u`lken polotnolardi`n` do`retiliwi ushi`n bay materiallardi` toplap beredi.

¹ Paluanov B. Publicistika tiykarlari`. No`kis, QMU, 2009, 7-bet.

Demek, publicistika - g'alaba xabar qurallari`ni`n' materiallari`, yaki g'alaba xabar qurallari`ni`n' jetkerip beretug'i`n sotsial informaciyasi` ha'mde ku'n ta'rtibindegi ma'selelerdin' ken' ja'miyetshilik itibari`ndag'i` analizi, juwmag'i` yeken.

Rus tilinde praktika soni` ko'rsetedi, publitsistika so'zi ken' ha'm tar ma'niste qollani`li`p ju'r. Publitsistika so'zi ken' ma'niste baspa so'zde (ken') qollani`latug'i`n aktual bolg'an ja'miyetlik-siyasiy temadag'i` a'piwayi` maqaladan baslap ocherkke deyingi barli`q janrlardi` wo'z ishine aladi`. Al tar ma'niste belgili bir wo'zine i`layi`q ishki ni`zamli`qlari`, wo'zgeshelikleri menen wo'zine ta'n a'debiy tvorchestvo tu'ri.¹

Al, qaraqalpaq tiline bul termin rus tili arqali` kirip keldi. Qaraqalpaq tili woni`n' qalqasi`n tabi`wi`na yamasa usi`nday ma'niske iye basqa so'z woylap tabi`wi`na bolsa da, termindi sol formasi`nda qabi`l etti. Wo`ytkeni, bul jag'day termindi tu`siniwge zi`yani` tiyiwi ha'm jurnalistika terminologiyasi`nda sa'ykessizlikke ali`p keliwi mu'mkin.

Uli`wma, publicistika ilim, ko'rkem-wo'nerden keyingi u'shinshi bir tvorchestvo tu'ri boli`p, wo'z funkciyasi`, izertlew obiekti ha'm sa'wlelendiriw predmetine iye. Usi` jerde soni` qosi`msha yetip ayti`p wo'tiw kerek, publicistikani` ko'rkem a'debiyat penen wolardi`n' funkciyalari`ndag'i` uqsasli`q, atap aytqanda turmi`s shi`nli`g'i`n sa'wlelendiriwdegi ha'm woqi`wshi`g'a (auditoriyag'a) emotsionalli`q ta'sir jasawdag'i`, a'lbeste, birdey qa'lipte bolmag'ani` menen belgili da'rejedegi uqsasli`q wolardi` a'dewir jaqi`nlasti`radi`. Al, publicistikani`n' obiekti bolsa, ilim ha'm ko'rkem-wo'nerdegi si`yaqli` real ja'miyetlik turmi`s shi`nli`g'i`, woni`n' barli`q qatlamlari` ha'm wolardi`n' wo'z-ara baylani`slari` (wo'ndiris, ekonomika,

¹ Здорoveча В.И. «Слово тоже есть дело» -МҮ, «Мысль» -1979, -14-15-бетлер.

huqi`q, ilim, turmi`s, moral h.t.b.). Bul ma'selede jurnalistika tarawi` boyi`nsha teoretikler V.İ.Zdorovecha, V.Goroxov, M.Cherepaxov, V.Uchenovalar usi`nday pikir bildiredi.

Solay yeken, biz « publitsistika - a'debiy tvorchestvoni`n' spetsifikali`q tu'ri»² degen pikirdi quwatlaymi`z. Soni`n' menen birge «publitsistika» ha'm «publitsistlik» so'zleri bir-birnen aji`raladi`. Publitsistika wo'zine ta'n bolg'an bir pu'tin, janrli`q wo'zgesheliklerine iye shi`g'armalar bolsa, publitsistlik, yag'ni`y avtordi`n' turmi`sqa aktiv aralasi`wi`, pikirdi ashi`q-aydi`n bayanlaw wo'zgesheliginin' roli de wo'sedi. Publitsistikani`n' ta'sirshen'ligi yen' da'slep jan'a pikir, jan'a fakt ha'm de analitik quwati` menen belgilenedi. Publitsistikada pikir obraz benen tu'sindirilgen jag'dayda haqi`yqi`y pafos da'rejesine ko'teriledi.

² Здравовеча В.И. «Слово тоже есть дело» -М. «Мысль» 1979, 59-бет

1.2. Ja'miyetlik pikirdi qa'liplestiriwde rayonli'q gazetalardi'n' worni'

Qaraqalpaqstan jurnalistikasi'nda rayonli'q basi'li'mlardi'n' tariyxi' XX a'sirdin' birinshi yari'mi'nda ju'z bergen ja'miyetlik siyasiy jag'daylardan kelip shi'g'adi'. 1930-40 ji'llar arali'g'i'nda Qaraqalpaqstan aymag'i'nda rayonlasti'ri'wdi'n' jolg'a qoyi'li'wi' rayonli'q gazetalardi'n' ashi'li'wi'na tiykar jaratti'. Yelde boli'p ati'rg'an siyasiy jag'day ha'm da'wir talabi' rayonli'q gazetalardi'n' basli' tematikasi'na aylang'anli'g'i'n ko'remiz.

Ha'r bir rayon qurami'nda wo'z tipografiyasi'na iye redakciyalar jumi's basladi'. Rayonli'q gazetalar respublikada ju'z berip ati'rg'an ja'miyetlik siyasiy jag'dayda tikkeley baylani'sli' yedi. Sol ushi'nda gazetalardi'n' da'slepki atamalari' sol da'wir na'pesin beriwshi su'renler ha'm shaqi'ri'qlardi' wo'z ishine qamti'yi'di'.

G'a'rezsizlik ji'llari'na kelip rayonli'q gazetalardi'n' turmi'si' keskin wo'zgerdi. Soni' da ayti'p wo'tiw wori'nli' bazar ekonomikasi' sha'rayati'nda rayonli'q gazetalardi'n' jag'dayi' biraz to'men edi. Ha'zirgi da'wirge kelip bul kemshilikler saplasti'ri'li'p ati'r. Ha'tteki, gazetalar jan'a formada, jan'asha mazmundag'i' materiallar menen basi'p shi'g'ari'lmaqta.

Tariyxtan bizge ma'lim, arqa rayonlar ishinde Shimbay rayoni'ni'n' "Kolxoz ku'shi" gazetasi' ha'zirgi arqa rayonlar yesaplang'an Taxtako'pir, Qarao'zek ha'm Kegeyli rayonlari', ja'ne de Shi'mbaydi'n' wo'zi ushi'n da basli' basi'li'm boldi'. Wol waqta ha'zirgidey, rayonlar bo'listirilmegen yedi. Soni'n' ushi'nda gazeta sol territoriyada jasawshi' xali'qlardi'n' gazetasi' sanaldi'. Biz sol gazetani'n' tariyxi'nan baslawdi' maqu'l ko'rdik. Shi'mbay rayonli'q «Shi'mbay hawazi» gazetasi' tariyxi'na toqtalar yekenbiz, wonda gazeta 1932-jildi'n' noyabrinde bunnan 82 ji'l buri'n lati'n imlasi'nda tas

baspa – litografiya usuli`nda «Ilg`alli» degen atamada rayonlar arali`q gazeta si`pati`nda basi`li`p shi`qti`. Da`wirler almasi`wi` menen gazetani`n` ati` «Kolxozshi», «Kolxoz ku`shi», «Kolxoz haqi`yqati», 1975-jil`di`n` sentyabrinen baslap «Kommunizm bayrag`i», 1965-jil`dan «Kommunizm nuri», 1991-jil`di`n` 3-iyulinen «Shi`mbay hawazi» boli`p shi`g`a basladi`. Da`slepki sanlari`nda kolxozlardi` sho`lkemlestiriw, MTS lardi` du`ziw, repressiya, yekinshi du`nya ju`zlik uri`s, uri`stan keyingi xali`q xojali`g`i`n` qayta tiklew, bes jil`li`qlar, g`a`rezsizlik jil`lari`nda xali`qti`n` jol baslawshi`si`, aqi`l ken`eshisi boli`p xi`zmet yetpekte. Gazetani`n` buri`ngi` bas redaktorlari`ni`n` biri, veteran jurnalist Bekbay Saparov wo`zinin` «Gazeta tariyxi»<sup>1</sup> degen maqalasi`nda biraz mag`li`wmatlar beredi:

Maqalada «Ilg`alli» gazetasi`ni`n` da`slepki 1933-jil`li` basi`li`p shi`qqan 20-mart №13 sani`ni`n` arxivten ali`ng`an tu`p nusqasi`nan ko`shirmesi berilgen. Gazetani`n` da`slepki sanlari`n` tayarlawda S. Beknazarov, A`sen dilmash, M. Ma`tsapaevlar gazetali`q jumi`si`na belsene qatnasqani`ni`n` gu`wasi` bolami`z. Gazetani`n` da`slepki redaktorlari` qatari`nda Sayi`p Beknazarov, 1933-jil`di`n` yanvari`nan Xojan A`bdixali`qov, sol jil`di`n` noyabrinen A`lmuxan Bekmuxammedov, Azat A`wezov, Tursi`nbaqi`y A`bdimuratov, Baltabay Jumanov, Atabay Sultanov, Ernash Sayi`pov, Baxi`y Ataxanov, Qi`di`rbay Erjanov, Qurbanazar Qojanazarov, Sa`rsenbay Esenovlar, 1997-jil`dan baslap Bekbay Saparov redaktorli`q yetti. 2014-jil`dan baslap gazetag`a jas jurnalist Nargiza Toli`baeva redaktorli`q yetpekte. Redaktordi`n` wo`zgeriwnie Bekbay Saparovti`n` napaqa jasi`na shi`g`i`wi` sebep bolg`an.

Sunday-aq, gazetada miynet yetken xabarshi`lardan Womar Toqi`mbetovti`n` ati` tek te rayonda yemes, al respublikada belgili boldi`.

¹ «Kommunizm nuri» gazetasi`, 1984-jil, 5-may.

Sebebi, woni`n` jazg`an si`n maqalalari` respublikali`q gazetalarda basi`li`p shi`qqani` ha`m wol auditoriyada ja`miyetlik pikir qa`liplestirgeni ma`lim.

Xabarshi`larda A`bdireyim Erejepov, Sa`rsenbay Dosi`mov, Axmet A`bdinayi`mov, Perdebay Erejepovlar da gazetani`n` mazmunli` shi`g`i`wi`na u`leslerin qosti`.

Keyingi 20 ji`l ishinde usi` gazetada islep ta`jiriybe artti`ri`p respublikami`zg`a belgili qa`nigeler jetilisken «Bilim» baspasi`ni`n` redaktori` Gu`listan Pirnazarova, «Shi`paker» gazetasi`ni`n` redaktori` Gu`lja`ha`n Zaytova, Wo`zbekistan milliy ma`limleme agentliginin` Qaraqalpaqstan Respublikasi` boyi`nsha fotoxabarshi`si` marhum Berdiniyaz Allashov, jurnalist Joldasbay Tajetdinovlardi` atap wo`tsek arzi`ydi`. «Shi`mbay hawazi`» gazetasi`ni`n` 2007-ji`lg`i` «Jan`a ji`l» sani` respublikami`zdag`i` 14 rayonli`q gazetani`n` ishinde birinshi boli`p, aradan 75 ji`l wo`tkennen son`, to`rt tu`rli ren`de ofset usi`li`nda basi`p shi`g`ari`ldi`. Bul jetiskenlik Shi`mbay xalqi` ushi`n u`lken jan`ali`q boli`p tariyx ji`lnamasi`nda qaldi`.

«Shi`mbay hawazi`» gazetasi`ni`n` turaqli` rubrikalari`nan «Redaktor minberi», «Pa`rman ha`m woni`n` wori`nlani`wi`», «Bi`yi`l sotsialli`q qorg`aw ji`li`», «G`a`rezsizlik, milliylik ha`m jan`alani`w», «Shi`paker ken`esi», «Adam, ni`zam, ja`miyet», «Insaniyat pari`zi`», «Xali`qli`q ta`rbiya», «Bas jazar», «Turmi`s ko`shesi», «Mi`yi`q tarti`p, ku`lki qi`sar», usag`an ku`nnin` talabi`nan kelip shi`g`i`p rubrikalar jan`a atama mazmuni` menen bayi`ti`li`p baradi`.

Sunday-aq «Qumar anali`q» hayal-qi`zlar beti, «Balajanlari`m» atli` jas wo`spirimler beti, «Qamshi`» atli` ha`zil da`lkek, a`jiwa-baqsi` dem ali`s betleri bar.

«Shi`mbay hawazi`» gazetasi`ni`n` wazi`ypasi` ha`m maqseti Wo`zbekistan Respublikasi` Prezidentinin` pa`rmanlari`n Oliy Ma`jlisinin`

ni`zamlari`n, hu`kimetimizdin` qararlari`n, rayon ha`kiminin` biylikleri menen ko`rsetpelerin xali`qqa jetkeriw, u`git-na`siyatlaw ha`m tu`sindiriw boli`p tabi`ladi`. Rayonni`n` siyasiy xojali`q wazi`ypalari`n sheshiwde sho`lkemlestiriwshi, qi`yi`n-qi`staw payi`tlarda ruxlandi`ri`wshi` xi`zmetti atqaradi`.

«Kegeyli turmi`si`» gazetasi` da negizin «I`lg`alli`» gazetasi`nan alatug`i`n Kegeyli rayoni`ni`n` basi`li`mi` boli`p tabi`ladi`. Ha`zirgi waqta bul gazetag`a jas jurnalist Erejep Muxambetov basshi`li`q yetpekte. Demek, gazetada jaslarg`a itibar qarati`lmaqta. Bizin`she bul ta`jiriybe mektebinin` biri bolsa kerek.

Arqa rayonlardi`n` biri Taxtako`pir rayoni`ni`n` «Taxtako`pir tan`i`» gazetasi` da «I`lg`alli`» gazetasi`nan wo`z tariyxin` baslaydi`. Biraq, basqa arqa rayonlarga` sali`sti`rg`anda gazeta keshlew sho`lkemlestirildi. Bul Taxtako`pir rayoni`ni`n` sho`lkemlestiriliwi menen baylani`sli`. 1945-jil`dan baslap Taxtako`pir rayoni` wo`z aldi`na boy ko`terdi.

1946-jil` Qarao`zek rayoni`ni`n` «Miynet bayrag`i`» gazetasi` shi`g`a basladi`. Woni`n` da`slepki atamasi` «Stalin joli`» boli`p, 1957-jil`g`a shekem, bunnan keyin rayondag`i` jag`daylarg`a baylani`sli` Taxtako`pir, Qarao`zek ha`m Shi`mbay rayoni`nan shi`g`a basladi`. Bir qi`zi`q fakt, Taxtako`pir rayoni` qayta ashi`lg`annan son` Qarao`zek ha`m Taxtako`pir rayonlari` ushi`n «Lenin bayrag`i`» gazetasi` boli`p qayta shi`g`a basladi`.

Rayonli`q gazetalardi` u`yrenip, ja`mirytlik pikirdi woyati`wshi` gazeta su`renlerine di`qqat qaratti`q.

Ma`selen, siyasiy bag`dardag`i` su`renler

arqali` adamlar yelimizde ali`p bari`li`p ati`rgan siyasatti`n` tu`p ma`nisi ashi`ladi`.

- «Aydi`n keleshek ushi`n» («Qon`i`rat haqi`yqati`» gazetasi`).

- «Azat ha'm pa'rawan turmi's ushi'n» («Xojeli haqi'yqati» gazetasi).

- «G'a'rezsizlik - aydi'n jol» («Shomanay nuri» gazetasi).

- «G'a'rezsizlik joli - aydi'n jol» («No'kis haqi'yqati» gazetasi).

Ruwxiy ma'deniyati'mi'zdi' jetilistiriw arqali' ja'miyetlik pikir payda yetiwshi Berdaq babami'zdi'n' do'retpelerinen ali'ng'an qosi'q qatarlari'nan ibarat su'renlerde de ayri'qsha ma'ni ju'klengen:

- «Xi'zmet yetkil udayi'na xali'q ushi'n» («Miyet bayrag'i» gazetasi).

- «Ayanbag'i'l xi'zmetin'di xali'q ushi'n» («Qanli'ko'l xabarlarlari» gazetasi).

- «Xali'q ma'pin wo'ylag'an jeter muratqa» («Shi'mbay hawazi»).

Siyasiy-ja'miyetlik ko'z qarastan Hu'rmetli Prezidentimiz miynetlerinen ali'ng'an su'renler de gazeta wo'qi'wshi'si'nda qi'zi'g'i'wshi'li'q woyatadi'.

- «A'wladlarg'a azat ha'm abat Watan qaldi'rayi'q!»

(«A'miwda'rya haqi'yqati» gazetasi).

- «Millettin' da'rtine da'rman bolmaq wazi'ypan'i'zdur»

(«Xali'q minberi» gazetasi, Beruniy rayoni).

- «Wati'ndi' su'ymek iymandur»

(«Mekan» gazetasi Qaraqalpaqstan Respublikasi' tu'rkmenn milliy worayi' gazetasi. To'rtku'l rayoni).

Rayonlardi'n' regionalli'q wo'zgesheliginen kelip shi'g'i'p, adamzat iygiligi ushi'n ma'nili ayti'lg'an hikmetlerden qoyi'lg'an su'renler:

- «Araldi' saqlan' adamlar» («Aral bali'qshi'si» gazetasi).

- «So'z benen istin' birligi ushi'n» («Kegeyli turi'mi'si» gazetasi).

- «Pu'tin bir ku'shti xali'qti'n' ishinen alayi'q». (To'rtku'lnama» gazetasi).

- «Molshi'li'q ha'm awi'zbirshilik ushi'n» («Taxtakopir tan'i» gazetasi).

Rayonli`q gazetalardi` qolg`a alsan`i`z, ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiretug`i`n maqalalardi` tabasan`. Ha`r bir redakciya wo`zinin` atqaratug`i`n wazi`ypasi`nan kelip shi`g`i`p, ha`r qi`yli` atamada ja`miyetlik pikir qa`liplestiriwshi rubrikalardi` payda yetken.

Ma`selen,

- «Siz sag`i`ng`an qosi`qlar» rubrikasi`, - «Taxtako`pir tan`i`» gazetasi`
- «Wo`mirdin` mazmuni`», «So`ylew ma`deniyati`» degen rubrikalar , - «Shomanay nuri`» gazetasi`
- «Socialli`q turmi`s» rubrikasi`, - «Xojeli haqi`yqati`» gazetasi`
- «Xatira» rubrikasi`, - Beruniy rayonli`q «Xali`q minberi» gazetasi`

Ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriwshi rayonli`q gazetalarda qa`liplesken ja`ne bir da`stu`r bar. Bul jer ju`zlik a`debiyat durdanalari`n qaraqalpaq woqi`wshi`lari`na usi`ni`w boli`p tabi`ladi`. Bul arqali` da adamlarda ja`miyetlik tu`sinik qaladi`.

Mi`sali`,

- B.Ma`tbaevti`n` awdarmasi`nda R.G`amzatovti`n` «Menin` Dag`i`stani`m»
- «Aqman`g`i`t tan`i`» gazetasi`nda

Adam Jeksonni`n` «Dawasi`z biytap yamasa salamat boli`wdi`n` won si`ri`» shi`g`armasi` - «Xojeli haqi`yqati`» gazetasi`nda basi`p shi`g`ari`lg`an.

Sunday-aq, Qarao`zek rayoni`ndag`i` «Miynet bayrag`i`» gazetasi` turaqli` tu`rde 8-bette «Bilgen jaqsi`» rubrikasi` asti`nda auditoriyada ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriwshi «Ha`kim Uli`qpanni`n` perzentine ju`z na`siyati`» do`retpesi ja`riyalap kelmekte. Al, «Qon`i`rat haqi`yqati`» gazetasi`nda «Qa`diryat» rubrikasi` asti`nda milliy u`rp-a`detler tuwrali` so`z yetiledi. «Davır kuzgusi» gazetasi` hayal-qi`zlar qatari`nda yerlerge de itibar berip, wolar ushi`n qi`zi`qli` materiallar beredi. Bul da adamlar arasi`nda ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiredi.

Buni`n` kerisi, «Shi`mbay hawazi`» gazetasi`nda «Qi`zlar! Sizler ushi`n» degen turaqli` rubrika bar. Wol arqali` qi`zlar auditoriyasi`na ta`sir yetedi.

«Shomanay nuri`» gazetasi`nda miynet nuraniyelerinin` maqalalari` «Ziya sabaqlari`» rubrikasi` arqali` beriledi. Bul da ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriwshi` jollardi`n` biri yesaplanadi`.

Soni`n` menen birge, «Miynet bayrag`i`, «Shomanay nuri`» ha`m «Qon`i`rat haqi`yqati`» gazetalari` ayi`na bir ma`rte «Ku`lki teraniyasi`n» wo`tkeredi. Bundag`i` ayi`r`im astarli` ma`nidegi si`ng`a ali`ng`an obiektler ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriwshi` qatarlar boli`p tabi`ladi`.

Ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriwshi` arnawli` bet tayarlaw hayal-qi`zlar ushi`nda sho`lkemlestirilgen yekenin ayti`p wo`tiw wori`nli`. Aytayi`q, «Shi`mbay hawazi`» gazetasi` usi`nday materiallardi` «Qumar anali`q» dep atalg`an arnawli` bette, «Taxtakopir tan`i`» gazetasi` «Ari`wlar» atamasi`ndagi` bette, biz u`yreniw obiekti yetken Qarao`zek rayoni`ni`n` «Miynet bayrag`i`» gazetasi` arnawli` materiallardi` «Ari`wxan» degen bette, al shomanayli` gazeta woqi`wshi`lari` ushi`n «Aqsu`n`gu`l» klubi` ayi`na bir ma`rte tayarlanadi`.

Yelliqqala rayonli`q «Davir kuzgusi» gezatasi` hayal-qi`zlar betin «Dugonalar bormisiz, omonmisiz» - dep atag`ani`, ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriwshi` materiallarg`a wori`n beriletug`i`ni`n ko`rsetip tur.

Uli`wmalastiri`p aytqanda, Qaraqalpaqstanda shi`g`atug`i`n rayonli`q gazetalarda ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriwde ha`r qi`yli` formalar, do`retiwshilik usi`llar ha`reket yetpekte. Geypara avtorlar tuwri`dan-tuwri` ja`miyetlik pikir payda yetiwshi maqalalar jazbaqta. Ayi`ri`m avtorlar wo`zlerinin` xabar, korrespondenciyalari`nda ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriwge umti`ladi`. Rayonli`q gazetarlar tek rayon ko`lemindegi xabarlar menen

sheklenip qalmastan, respublikali`q ko`lemdegi mashqalalardi` so`z yetiwshi materiallar menen bayi`ti`lmaqta.

II bap. “Miyнет bayrag’i” gazetasi`nda ja`miyetlik pikirlerdin` beriliwi

2.1. “Miyнет bayrag’i” gazetasi` rayon aynasi`

1975-ji`li` dekabrde Qarao`zek rayoni` qayta sho`lkemlestiriledi. 1977-ji`ldan baslap, «Miyнет bayrag’i» atamasi` menen shi`g’i`p kiyati`r. «Miyнет bayrag’i» gazetasi`ni`n’ ha`zirgi sho`lkemlestiriwshileri xali`q deputatlari` rayonli`q ken`esi boli`p esaplanadi`.

«Miyнет bayrag’i» gazetasi` da`slep ha`ptesine u`sh ret, son’ yeki ret shi`g’i`p turdi`.

Ha`zirgi waqi`tta gazetada Niyetbay Wo`serbaev redaktor boli`p xi`zmet yetpekte. Gazetani`n’ urani` «Aqi`li` ka`mil ilimi zor, bilimli yel bolmaydi` xor», degen uran asti`nda shi`g’adi`.

Gazeta siyasiy ja`miyetlik gazeta boli`p, wonda ko`binese awi`l xojali`g’i`, mal sharwashi`li`g’i` h.t.b. maqalalar berilip baradi`.

Rayonli`q gazeta tariyxina na`zer awdarsaq, gazetag’a birinshi ret Ku`ndebay Tilewov redaktorli`q yetken. Woni`n` izin ala jurnalistlerden Qalbay Tilewov ha`m Bazarbay Uzaqbaevlar redaktor si`pati`nda jumi`s ali`p barg`an.

Ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriwde gazetada bir neshe tematikali`q bag’i`ttag’i` materiallar turaqli` ja`riyalang`an. Ma`selen, “Hayal-qi`zlar beti”nde hayal-qi`zlar turmi`si`ndag’i` ja`miyetlik siyasiy mashqalalarg`a. Wolar kirgizp ati`rg`an tabi`slarg`a itibar qarati`ladi`. Sonday-aq, basqa gazetalar si`yaqli`, hayal-qi`zlardi`n` jetiskenligi boyi`nsha «Gulzira» beti sho`lkemlestirildi. Bul bette rayonli`q hayal-qi`zlar ken`esinin’ basli`g’i` ha`m basqa da belsendi qi`zlardi`n` maqalalari` ja`riyalang`an.

Gazeta betlerinde «Ra'smiy xabar», «Sport, sport, sport», «Si'rli` a'lem», «Agrosanaat», «Bilimlendiriw», «Yesitpegen yelde ko'p», «Awi'l turmi'si», «Mektepten xat», «Yadnama», «Wo'rt tilsiz jaw», «Ta'lim - ta'rbiya» ha'm tag'i` basqada rubrikalar gazetani`n` ha'r sani`nan turaqli` berilip turadi`.

Bul rubrikalar asti`nda beriletug'i`n maqalalar tiykari`nan yeldin` ti`ni`shli`g'i`, abadanli`g'i`, adamlardi`n` ti`ni`sh-tati`w jasawi`na bag`darlang`an temalardi` qamti`ydi`.

Rayonli`q gazetalardi`n` ja`miyetlik turmi'si`mi`zdag'i` a`hmiyeti wog`ada ulli`. Rayonli`q gazetalardi`n` respublikali`q ko'lemde shi`g`atug'i`n gazetalardan basli` wo`zgesheligi rayonli`q basi`li`mlarda wo`z rayoni`ndag'i` boli`p ati`rg`an ha'r qi`yli` waqi`yalardi`n`, ha'diyselerdin`, jan`ali`q ha'm jetiskenliklerdin` rayonda jasawshi`lar ushi`n tezirek jetkerip beriw imkaniyati`na iye. Rayonli`q gazeta jergilikli xali`qti` basqari`wda, ja`miyetlik turmi`stag'i` wozgerisler menen tani`sti`r`iwda ja`rdem beretug'i`n u`git na'siyatlaw qurali` boli`p tabi`ladi`.

Sebebi, rayonli`q baspa so`zde yen` a`wele jergilikli tematika so`z yetiledi. Rayonli`q gazetadag'i` faktler sol rayong`a g`ana tiyisli boladi`. Rayonli`q gazetada jergilikli xali`qti`n` pikir-usi`ni`slari` da beriledi.

Gazeta bul tariyx, tariyxti` wo`zinde sa`wlelendiriwshi, ali`p ju`riwshi a`jayi`p g`a`ziyne. Qaraqalpaqstan aymag'i`nda rayonli`q gazetalar, 30-40 ji`llardan baslap ha`ptesine 3 ma`rtebe, shiyshebi, shembi ku`nleri shi`g`i`p tur. Bu`gingi ku`nge kelip ha`ptesine bir ma`rtebe juma yaki shiyshebi ku`nleri shi`g`ari`ladi`.

Qarao`zek rayonli`q gazeta bolg`an «Miyet bayrag'i» tuwrali` ayti`p wo'tetug'i`n bolsaq, gazeta go`ne Qarao`zek rayoni`n suw ali`p, 1945-ji`li` Esim boyi`na ko`ship kelgennen son' 1946-ji`ldan shi`g`a basladi`. Woni`n` da`slepki

atamasi` «Stalin joli`» boli`p 1957-ji`lg`a shekem, bunnan keyin rayondag`i` jag`daylarg`a baylani`sli` Taxtako`pir, Qarao`zek ha`m Shi`mbay rayoni`nan shi`g`a basladi`.

Yeger de respublikami`zda shi`g`i`p turg`an gazetalardi`n` tariyxi`na na`zer awdarsaq, wolarda tiykari`nan sol da`wirdin` «samali`n», «lebin» seziwimizge boladi`. Ha`zirgi waqi`ttag`i` Shi`mbay rayoni`ndag`i` ja`miyetlik siyasiy gazeta yesaplang`an «Shi`mbay hawazi`» gazetasi`ni`n` da basi`p wo`tken joli` u`lken bir tariyxti` qurawi`na gu`man joq. Gazetani`n` payda boli`wi` tuwrali` ani`q bir mag`li`wmatlar joq. Biraq degen menen bul gazeta 1932-ji`ldi`n` wortalari`nan baslap rayonlar arali`q gazeta si`pati`nda «I`lg`alli`» degen at penen shi`g`i`p turg`ani` ma`lim. A`lbette sol waqi`ttag`i` gazetarlar menen ha`zirgi da`wirdegi shi`g`i`p turg`an gazeta-jurnallari`mi`zdi`n` arasi`nda u`lken pari`q bar. Wolardi`n` islew texnologiyasi`nda, wondag`i` berilgen maqala qosi`qlar ha`m tag`i` basqalarda «I`lg`alli`» rayonlar arali`q gazeta yesaplang`an bul gazeta Xojeli, Shi`mbay, Kegeyli, Taxtako`pir rayonlari` menen birgelikte shi`g`i`p turg`an. Bul gazeta lati`n imlasi`nda basi`p shi`g`ari`lg`an. Da`slepki waqi`tlari` bul gazeta birgelikte, yag`ni`y islewshiler ten`dey birge islep shi`g`ari`p turg`an. Keyin ala 1933-ji`ldi`n` yanvar ayi`nan baslap Xojan A`bdiqalikov degen kisi basshi`li`q yetken. Gazetag`a bunnan basqa da bir qansha adamlar redaktorli`q yetken. Soni`n` menen birge gazetani`n` ati` da zaman talabi`na say wo`zgerip barg`an. 1933-ji`ldi`n` noyabr ayi`nan baslap gazetag`a A`lmuxan Bekmuxammedov redaktor bolg`an. Keyin ala Tursi`nbaxi`y A`bdimuratov, Yernash Sayi`pov, Atabay Sultanov, Azat A`wezov, Qi`di`rbay Erjanov , Qurbanazar Xojanazarov, Sa`rsenbay Yesenovlar redaktorli`q jumi`slari`n ali`p barg`an. Bul da`wirler arali`g`i`nda «I`lg`alli`» gazetasi`, «Kolxozshi`»,

«Kolxoz haqi'yqati», «Kolxoz ku'shi», «Kommunizm nuri» degen atlar menen baspadan shi'g'i'p turdi`.

Bul da'wirlerde shi'qqan gazetalarda tiykari`nan sol waqi'ttag'i` siyasatti` qollap quwatlaw aldi'n'g'i` miynetkeshler, paxtakeshler haqqi`nda jazi`ldi`.

1990-ji'ldan baslap gazetani'n' atamasi' «Dosli'q bayrag'i'» dep wo'zgartildi. Bul da'wirde gazetani'n' aldi`nda u'lken juwapkerli wazi'ypalar turdi`. O'zbekistan Respublikasi'ni'n' g'a'rezsizligin ja'riyalag'an ku'nnen baslap, woni'n' haqi'yqi'y janku'yeri, u'git-na'siyatlawshi' si'pati`nda maydang'a shi'qti`.

G'a'rezsizlik xalqi'mi'zg'a ne berdi? Woni'n' abzalli'qlari' nelerden ibarat yekenligin ken' ja'miyetshilikke tu'sindiriw Prezidentimiz I'slam Abdug'anievich Karimovti'n' basshi'li'g'i`nda a'melge asi'ri'li'p ati'rg'an siyasiy-ekonomikali'q, ma'deniy reformalardi'n' a'hmiyetin u'git-na'siyatlawda haqi'qi'y quralg'a aynaldi`.

To'rtkulli jurnalistler wo'zlerinin' mashaqatli' miyentleri, tan'lag'an ka'sibine sadiqli'g'i' menen respulika ko'leminde tani'la aldi' ha'm wo'zine jarasa mektep jaratti' dep ayta alami'z. Wolar wo'z do'retiwshilikleri dawami'nda a'piwayi' qa'lemkesh jurnalistten, belgili ja'miyetlik isker, ataqli' jazi'wshi' shayi'r da'rejesine wo'sip jetilisti." dep jazadi` docent D.Bekbawliev ha'm jas izleniwshi Z.Reymova wo`zinin` To'rtkul rayoni'ni'n` gazetasi` haqqi`nda.¹

“Miyet bayrag'i`” gazetasi`nda rayon turmi'si`ndag'i` jan'a xabarlar turaqli` berilip bari`ladi`. Wolarda ja'miyetlik pikirler ha'r qi'yli` formada, ha'r qi'yli` janrlarda beriledi. Ja'miyetlik pikirler analitikali'q materiallarda ko'birek

¹ Reymova Z., Bekbawliev D. Ja'miyette rayonli'q gazetalardi'n` tutqan worni` («To'rtkulnoma» gazetasi' tariyxi' mi'sali'nda»)/«G'alaba xabar qurallari'ni'n' rawajlani'wi'ni'n' a'hmiyetli ma'seleleri» atamasi`ndag'i' respublikali'q ilimiy-a'meliy Konferenciyasi'ni'n' maqalalar toplami', No'kis, QQMU, 2013, 17 bet.

seziledi dep woyleymi`z. Bul tuwrali` jumi`sti`n` kelesi bo`limlerinde so`z yetemiz.

2.2. Rayonli`q basi`li`mda ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriw usi`llari`

“Miyet bayrag`i`” gazetasi`nda ha`r qi`yli` janrdag`i`, ha`r tu`rli formadag`i`, ha`r qi`yli` tematikali`q bag`dardag`i` materiallar ja`riyalani`p kelmekte.

Sunday maqalalardi`n` birinde ma`selen, saz-insan ruwqi`n saz benen ta`riplewi mu`mkin yemes na`zik tamanlari`n ju`zege shi`gari`w qurali` yekenligi aytiladi`. Dene ta`rbiyasi ta`nge quwat berse, al saz insan qa`lbin shadli`qlarg`a bo`lep, kewlin ju`da` ba`lentlerge sharlaydi`. Sebebi, ruwxı`y a`lem ha`r bir adamnin` wo`z qalbi arqali` keshiretug`in ha`m wo`zi de an`lap jete almaytug`in, g`ayrı` ta`biyg`iy si`rli` jumbaq. Sonli`qtan wo`tken a`sirlerde jasag`an filosoflar ko`rkem-wo`nerdin` ishinde sazdi` birinshi wori`ng`a qoyg`an. Qaraqalpaqstan muzi`ka ma`deniyati`ni`n` rawajlani`wi`na wo`zinin` ajayi`p shi`garmalari` menen u`les qosqan Wo`zbekistan Kompozitorlar Awqaminin` ag`zasi Marqabay Jiemuratov milliy ko`rkem-wo`ner tarawı`nda ayri`qsha wori`nda turadi`. Sebebi , woni`n` muzi`kalari` ha`r bir saz shaydalari`n suli`w sezimlerge, lawlag`an muxabbat tuyg`ilari`na jeteleydi. Ma`selen, “Aydi`nlar” namasi` ha`r bir ashi`qti`n` ishki da`rtin qozg`aytugi`n, Tashkent ha`m basqa qalalarda jumi`s islep ha`m jasap ati`rg`an jerleslerimizdin` sag`i`ni`sh penen atqaratug`i`n, xalqi`mi`zdi`n` klassik namalari`na aylani`p ketti desek asi`ra aytqan bolmaymi`z.

Gazetada ja`riylang`an “Mashaqatli ha`m a`diwli kasip iyeleri “ maqalasi`nda ja`miyetlik pikirdi` qa`liplestiriwshi “Ma`mleketimiz g`a`rezsizlikke eriskennen son` xaliq bilimlendiriw tarawin jetilistiriwge ayriqsha itibar berildi. A`sirese, bul tarawidi reformalaw arqali jas awladlardi ha`r ta`repleme kamil insan yetip tarbiyalaw isleri ha`wij aldi. Xaliq bilimlendiriw tarawin rawajlandiriw boyinsha hu`kimetimiz qararlarina muwapiq bu`gingi ku`n rayonimizda jan`adan qurilg`an Qarao`zek Ekonomika ha`m turmis xizmeti, Qarao`zek agrosanaat kasip wo`ner kolledjleri ha`m

31-mektep imaratlarinin`jan`asha kelbet berip tur.1-oktyabr-“Mug`allimler ha`m ustazlar ku`ni”menen ha`mmeni qutliqlayman.Mashaqatli ha`m a`diwli iygilikli islerin`izde tasqin tabislar tileymen. “ degen pikirler bar.

Ja`ne de gazetada ja`riyalang`an “Du`nyada bir insan bar” maqalasi`nda da “Du`nyada bir insan bar ullilardin` ullisi,

Hu`rmet eter woni ba`rshe, bas iyedi ha`r kisi,

Qildi qiriq jarip qansha shiqsan`dag`i biyikke,

Ko`z aldin`da sa`wlener ustazin`nin`tur-tu`si.

Du`nyada bir insan bar ullilardin` ullisi,

Ana kibi tilekles, ko`zge` i`ssi`q nur ju`zi,

Wo`mirde wo`z wornin`di tabiwda ko`p ulesi bar,

Eskertiwshi bolar mudam ustazin`nin`ha`r so`zi.

“Bag` shan`araqtin` tabis deregi” degen rubrikasinda Qarao`zek agrosanaat kasip wo`ner kollejinin` woqi`wshi`si` D. Baltabaevani`n` “Bag`-tabi`s deregi” dep atalatug`i`n maqalasi` shi`qqan. Wonda bi`lay dep jazi`ladi`:

“A`lbette keleshekti woylag`an insan bag` jaratadi`. Sonday bag`manlardi`n` biri ”Berdaq” awi`l puqaralar ji`yi`ni`ndag`i` „Shi`yi`q awi`li` turg`i`ni` Qudaybergen Turdi`muratov. Woni`n` u`y qaptali` mo`ldek jerinde 15 tu`p alma, 5 tu`p almurt, 15 tup ju`zim, 20 tu`p shabdal, 10 tu`p yerik, 3 tu`p anjir, 2 tu`p qa`reli si`yaqli` miywe agashlari` bar. Wonnan jetistirilgen miywelerdin` shan`araqtan awisqanin` diyqan bazarina apari`p xali`q dasturqani`n molaytug`a ha`reket yetedi. Bag`man Q.Turdi`muratov ha`zirgi ku`nleri miywe ag`ashlari`na ta`rbiya berip ati`r.” dep jazadi` ha`m bul qatarlar arqali` adamlardi` bag jarati`wg`a sharlaydi`.

“Betashar” haqqi`nda so`z”¹ degen maqalasi`nda miynet veteran` Z.Seytmuratova ja`miyetlik di`qqati`n wo`zine tartadi`. Avtor bul maqalada yeki mashqala da`rhal itibar qaratadi`.

Birinshisi, “Yeskiden kiyati`rg`an da`stu`r sha`rti boyi`nsha kelinshek tu`sken u`yinin` bosag`asi`na birinshi ret ishke atlawdan aldi`n ayti`li`wi` kerek. Ha`zirgi waqi`tta bul sha`rtke itibar berilmeydi, yag`ni`y, betashar kelinshek tu`skennen keyi`n alti` ay, bir ji`l wo`tkende ayti`latug`i`n boli`p ketti.”

Yekinshisi, “Woni`n` u`stine betashardi`n` mazmuni`da a`dewir wo`zgeriske ushi`radi` ha`m wol yeki-u`sh saat waqi`tqa sozi`latug`i`n boldi`. Kelinshekke sa`lem berzetug`i`n adamlar sani`n ko`beytiw, ha`tteki, marhum ata-yenelerdin`, jaqi`n-juwi`q ag`ayinlerdin` atlari`n dizip ayti`p turatug`i`n a`det ken` wo`ris aldi`. Betashardi`n` bunday ma`nissiz wo`zgeriske wushi`rawi`na sebep, betashar aytatug`i`n jigitlerdin` adam sani`n kobeytiw arqali` ko`birek sawg`a- sa`lemler ali`w niyeti bolsa kerek. Bolmasa, qaysi` zamanda kelinshekki marhumlar menen tani`sti`ri`p sa`lem bergizgen?!”

Mine, ko`rip woti`rg`ani`mi`zday, avtor ju`da` jaqsi` mashqalalardi` ko`tergen, sebebi, bul k u`nnin` temasi`. Bizler jasap ati`rg`an da`wirdi`n` temasi` yesaplanadi`.

Maqala avtori` ko`terilgen ma`sele boyi`nsha wo`zinin` jeke woy-pikirlerin de bildiredi:

“Menin` pikirim, betashardag`i` bunday unamsi`z ha`reketlerge shek qoyi`li`w kerek. Buri`nlari` qi`zlar uzati`li`p, kuyewdin` u`yine ali`p kelingan. Sol waqi`tt`a betashar ayti`lg`an. Ha`zir jigitler qi`zdi` ali`p qashi`p keledi ha`m sol ku`ni shashi`w toy beriledi. Meninshe, shashi`w toyda, ani`g`i` kelinshekkin` betine woramal sali`ni`p ishke kirgizer waqta betashar da`stu`rin wori`nlawg`a boladi`. Sonda ha`zirgi yeki-u`sh saatqa so`zi`latug`i`n betasharlarg`a wori`n qalmaydi`.”

¹ “Miynet bayrag`i`” gazetasi`, 2014 ji`l, 8-aprel.

Maqala avtorini`n` bul usini`si` wori`nli`. Xali`q arasi`nda bunday maqalalar tez-tez talqi`lansa ma`qsetke muwapi`q boladi`.

Maqala avtorini` son`i`nan wo`z boljawlari`n da bayan yetken. “A`lbette, da`stu`rler xali`q ta`repinen do`retilip, xali`q ta`repinen bayi`ti`li`p, da`stu`rge i`layi`qli` si`patqa iye boli`p rawajlani`p bara beredi. Usi` ko`z-qarastan ali`p qarag`anda betashar da`stu`rindegi arti`qmash ayti`mlar, wog`an u`ylespey turg`an qolaysi`z so`z dizbekleri (marhumlarg`a sa`lem bergiziw usag`an) waqi`tti`n` wo`tiwi menen shetke i`si`ri`li`p shi`g`i`p qaladi`. Bul ushi`n sol da`stu`rge ko`pshilik si`n ko`z benen qarap, kemshiligin du`zetiwge itibar beriw kerek.”

Rayonli`q salamatli`q wo`rayi`nin` xi`zmetkeri G.Pazi`lbekovani`n` “Bu`gingi qi`z – yerten`gi ana” atamasi`ndag`i` maqalasi`nda da ja`miyetlik pikirdi ushi`rati`wg`a boladi`.

“Ha`zirgi da`wirde qi`zlari`mi`z ushi`n hawa wo`tkermeytug`i`n terilerden tigilgen plashlar, kostumlar, yubkalar moda retinde ko`p paydalani`ladi`. Bul kiyimler terinin` bo`lip shig`aratug`i`n shi`g`i`ndi`lari`n wo`zinde uslap qali`p terinin` pataslani`wi`na ali`p keledi.

Qi`z balani`n` ayaq kiyimleri de jen`il, ju`riwge qolayli`, a`piwayi` bolg`ani` maqul. Sebebi, tar ayaq kiyim ayaqlardi`n` qan tami`rlari`nda qan aylani`si`n to`menletedi. Ko`pshilik qi`zlari`mi`z biyik wo`ksheli ayaq kiyimlerge ko`p qi`zi`g`adi`. Jas qi`zlarda biyik wo`ksheli ayaq kiyimlerdi kiyiw jambas su`yeginin` tari`li`p, jati`rdi`n` aldi`g`a qarap wo`siwine , keying da`wirde tuwi`w procesine ko`p ta`sirin tiygizedi.”¹

Bul pikirler arqali` avtor auditoriya di`qqat`in qi`z bala ta`rbiyasi`na qaratpaqshi` bolg`an.

¹ “Miyet bayrag`i” gazetasi`, 2014 ji`l, 8-aprel

“Turmi`s sabaqlari`” rubrikasi`nda berilgen “T`tibar bergenimde...” degen maqalada G.Wori`nbaeva ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriwge tu`rtki bolarli`q waqi`ya tuwrali` so`z yetedi.

“Qi`z bala-qonaq” dep ata-babalari`mi`z biykarg`a aytpag`an. Shi`ni`nda da, qi`z bala yerjetip kamalg`a kelgennen keyin duz-nesiybesi ko`terilip shashi`lg`an jerge kelin boli`p tu`sedi ha`m sol u`yde jasap qaladi`. Yendi tuwg`an u`yine tek qonaq boli`p kelip ketip ju`redi” dep baslaydi`. Bir qarag`anda, maqala qi`z bala ta`rbiyasi` si`yaqli` ko`ringeni menen wonda turmi`s mashqalasi`, shan`araq ma`selesi, salamat bala jo`ninde so`z yetilgen.

Maqalani`n` ja`miyetlik pikir woyatqandag`i` ideyasi` - ata-analar wo`z waqti`nda yemleniwi, den sawli`g`i`na qarawi` kerekligi ayti`ladi`. Yelimizde shan`araq du`zbesten aldi`n medicinali`q tekseriwden wo`tkeriw boyi`nsha ilajlar islenbekte. Ma`mleketlik bag`darlama tiykari`nda jumi`slar ali`p bari`lmaqta. Negedur usi` na`rsege az a`hmiyet beremiz. Yeki jas qayta yemlense salamat bala duniyag`a keledi degen pikir arqali` auditoriyag`a ta`sir wo`tkeredi.

Ja`miyetlik pikir wornati`wda miynet veteranlari`ni`n` jazi`p ati`rg`an materiallari` a`hmiyetli bolmaqta. Sebebi, wolar wo`mir ta`jiriybelerin bo`lisedi. Ma`selen, miynet veteran` M.Maqsatovti`n` “Aldang`ani`n`di` an`lamay qalma” degen maqalasi`nda gazeta woqi`wshi`lari`nda ja`mieytlik pikir woyatadi`.

“Teren`nen woylani`p, a`tirapi`na serli na`zer taslag`an adamg`a wo`z yelimizde de jumi`s ko`p. G`alaba xabar qurali` bolg`an gazetalardi`n` ku`ndelikli sanlari`nda, radio yesittiriwler menen teleko`rsetiwlerinde jaslardi` jumi`sqa shaqi`ratug`i`n xabarlar beriledi. Yeldin` jasi` u`lken adami` si`pati`nda jaslarg`a aytari`m, aldang`ani`n`i`zdi` an`lamay qalman`. Ha`r qanday qa`lbeki so`zge isenben`.

Woni`n` worni`na izlenip, isbilermenlik si`rlari`n u`yrensen`iz wo`zimizde de jumi`s ko`p, woni` islewge mu`mkinshilik te mol.”¹

Ja`miyetlik pikirdi payda yetkenin gazetada ja`riyalang`an maqalalarg`a kelgen pikirlerden de biliwge boladi`. Ma`selen, “Bir maqalag`a yeki xat” degen temada toylar haqqi`nda jazılg`an ha`m gazeta betinde ja`riyalang`an maqalag`a kelgen pikirler berilgen.Redakciya bul maqalalarg`a algi` so`z jazg`an, sebebi, yeki xatta yeki tu`rli pikir berilgen. Sonli`qtan redakciya bi`lay dep jazadi`: “Mine, usi` maqala boyi`nsha redakciyag`a yeki xat kelip tu`sti. Biz wolardi`n` yekewinde yeki tu`rli pikir ayti`lg`anli`qtan gazetada ja`riyalawdi` maqul ko`rdik. A`lbette, jeke pikir usi`ni`slar ayti`la beredi. Bizin`she, xalqi`mi`zdi`n` yen` u`lken milliy da`stu`rlerinin` biri u`yleniw toylari`n u`sh-to`rt adamni`n` pikirlerine tiykarlani`p mi`naday yetip wo`tkeriw kerek, dep u`zil kesil usi`ni`s yetip, ko`rsetpe beriw mu`mkin yemes. Biraq, toylardi` beriwde da`bdebepazli`qqa, asa ketken i`si`rapxorshi`li`qqa, bizin` milliyligimizge sa`ykes kelmeytug`i`n unamsi`z ha`reketlerge jol qoyi`lmawi` tiyis. Bul b u`gingi da`wirimizdin` bas talaplari`ni`n` biri.”²

Birinshi xat “Qarshi`g`ali” awilinan T.Yelmuratovtan kelgen. Wol xati`nda: “Jaqi`nda “Miyet bayrag`i” gazetasi`nda ja`riyalang`an S.Tilewmuratovani`n` “Kelin` pikirleseyik!” atli` maqalasi`n woqi`di`m. Wonda u`yleniw toyi`n bir yetip wo`tkeriw jo`ninde pikir ayti`lg`an yeken. Menin`she, bul qollap-quwatlawg`a turarli`q pikir. Sebebi, bir toydi` yeki ret wo`tkeriw (tiykarg`i` ha`m “jaslar toyi`”) ko`p waqi`tti` aladi`. Woni`n u`stine ko`p qa`rejet jumsaladi`. Men maqala avtori`ni`n` pikirine qosi`laman” dep jazadi`.

Al, U.Sa`rsenbaeva bolsa, “Qa`nekey, u`yleniw toylari` i`qsham, ha`zirgi ko`rinishinen ji`ynaqli` ha`m ta`rbiyali`q ta`siri ku`shli bolsa. Bunday dewimnin` sebebi, ha`zirgi toylarda a`tirapti` basi`na ko`terip, bar hawazda baqi`rti`p ansabl

¹ “Miyet bayrag`i” gazetasi`, 2014 ji`l 21 mart.

² “Miyet bayrag`i” gazetasi`, 2014 ji`l 21 mart

aytti`ri`w, betashardi`n` ko`lemi ko`beytip, marhumlardi`n` atlari`n` atap kelinlarga sa`lem berdiriw, wonnan keyin “Jaslar toyi`” dep qosi`li`p shan`araq boli`p ati`rg`an yeki jasti`n` klasslas, kurslas ja`ne de basqa dos-yaranlari`n` ji`ynap, wog`an yeki ta`reptin` quda-qudag`aylari` tag`i` wolardi`n` ag`ayi`an-tuwi`sqanlari`n` qosi`p u`lken bir ji`yi`ng`a aylandi`ri`wdi`n` ne keregi bar?!

Menin`she, u`leniw toyi` yeki tu`rde , yagni`y u`yleniw toyi` ha`m “Jaslar toyi`” boli`p wo`tkerile bersin, biraq, yekewi bir ku`nde i`qsham, ji`ynaqli` ha`mde ta`rbiyalı`q ta`siri mol da`rejede berilse yeken” dep qarama-qarsi` pikir bildredi. Pikirler kesilispesi jaqsi`, biraq wonnan jaqsi`, wori`nli` juwmaq shi`g`ari`li`wi` tiyis.

Ja`miyetlik pikirdi gazetadag`i` barli`q materiallardan izlep tabi`wg`a boladi`. Biz ma`selen “Ma`ha`lle” qori`ni`n` rayonli`q bo`liminin` basli`g`i` B.Qalmenovani`n` bayram ushi`n jazg`an qutli`qlaw tekstinde de ushi`ratti`q. “Du`nuyada sonday yeller bar, shan`arag`i`nda ya bir ul, ya bir qi`zdan zi`yati`n` arti`qmash sanaydi`. Woni` da yesin bilip kamalg`a keler-kelmesten “bar, ku`nin`di wo`zin` ko`r” dep qoya beredi. Bizde she? Keminde bes-alti` ul-qi`zdi` shan`arag`i`nda ta`rbiyalap, u`ylendirip, uzati`p degendey u`yli-jayli` yetip xali`q qatari`na qosqansha ti`ni`p-ti`nshi`maydi`. Ul-qi`zlardi`n` i`g`bali`n, quwanishlari`n ko`riwdi ata-analar yen` u`lken baxi`t dep bahalaydi`. ”

Bunda da ja`mieytlik pikir bar, biraq, ko`pshilik waqta woni` seze bermeymiz.

“Hu`rmetke mu`na`sip insanlar” degen miynet veteran`, “Wo`zbekistan Respublikasi` xali`q mug`allimi” Jumagu`l Jan`ataevani`n` maqalasi`nda da “Bir so`z benen aytqanda pu`tkil adamzat jaqsi`li`qlarg`a umti`li`p, jaqsi`li`qlardi` jaqlap jasaydi`. Usi`nday sezim-tuwg`i`lardi`n` ishinde yen` ku`shlisi bul a`ziz anag`a hu`rmet-izzet boli`p yesaplanadi`. Sebebi, ana ati`n ko`tergen ha`r bir insan perzentinin` hu`rmet-izzetine mu`na`sip xi`zmetler yetedi” dep keltiredi.¹

¹ “Miynet bayrag`i`” gazetasi`, 2014 ji`l 7 mart.

Mustafa Xamiypashshani`n` shi`g`armasi`nan keltirilgen „Danalar aytadi`” degen materialda da ja`miyetlik pikirdi tabi`wg`a boladi`. “Yer jetken balalar jaqsi` ta`rbiya ali`p, bir ka`sip iyelep alg`annan keyin ha`r waqi`t ata-analari` aldi`na kelgende aq su`t yemip, u`lken bolg`ani`n, woni`n bawi`ri`nda yer jetkenin yeslewi, anag`a qatti` so`ylemewi, woni`n` barli`q waqi`t ji`lli` so`zler menen kewlin tabi`iwi kerek.”¹

“Tani`li`p ati`rg`an talant” degen atamadag`i` M.Abdimuratovti`n` maqalasi` jas talant iyesi haqqi`nda jazi`lg`ani` menen wonda auditoriya itibari`n qarati`w ushi`n “Ayapbergen mudami` ustazlari`n pir tutadi`” yamasa “Qarao`zektegi a`piwayi` shan`araqtan shi`g`i`p, wo`z wo`neri menen, talanti` menen du`nyag`a tani`li`p ati`rg`an pioninoshi`, jas ustaz Ayapbergen Wo`tegenov” dep ja`miyetlik pikirge ta`sir yetedi. Demek, talantti` jetilistiriw ushi`n ustaz kerek, al talant ma`kan tan`lamaydi` degen degen ugi`mlar kelip shi`g`adi`.

“Miyet bayrag`i`” gazetasi`nda tek rayon ko`lemindegi mashqalalar g`ana yemes, al respublikali`q xarakterdegi materiallarg`a ken` wori`n beriledi. Mi`sal ushi`n, jurnalist Miyasar Qabulovani`n` “Adam sawdasi` du`nya ju`zlik mashqala” atamasi`ndag`i` intervyusi`nda da ja`miyetlik pikir woyati`wshi` pikirler bildiriledi.

“Respublika aymag`i`nda dizimge ali`ng`an AIJS virusi`na shali`ng`an shaxslardi`n` 25,5 procenti shet ma`mleketlerde ju`rip, artti`ri`p kelgenligi belgili boldi`. Sonday-aq, uzaq mu`ddetke shet yelge shi`g`i`p qayti`p kelgen shaxslar wo`z waqti`nda medicinali`q tekseriwden wo`tpegenligi aqi`betinde 2012 ji`li` 6 shaxs, 2013 ji`li` 2 shaxs usi` viruslardi` wo`z womirlik joldaslari`na juqti`ri`p alg`an. Soni`n menen birge, tuberkulez keselliklerin juqti`ri`w jag`daylari` da joqari` ko`rsetkishlerge iye.”²

¹ “Miyet bayrag`i`” gazetasi`, 2014 ji`l 7 mart.

² “Miyet bayrag`i`” gazetasi`, 2014 ji`l 25 fevral

G.Seytmuratovani`n` “Telefon woyi`nshiq yemes” degen maqalasinda ja`miyetlik pikir qal`iplestiriw usi`li` bar. Wonda “Ku`ndelikli turmi`sta bunday ha`reketlerdin` guwasi` boli`p ju`rmiz. Ha`mmemizde qol telefoni`n uzaq waqi`t qolda uslap paydalani`wdi`n` zianli` yekenligin bilemiz. Biraq wog`an itibar berip qaramaymi`z. Bir jas ana besiktegi bo`pesinin` bas ushi`na qol telefoni`n qoyi`p, qosi`q aytti`rsa, na`restenin` uyi`qlap qalatug`i`ni`n aytti`. Bul jas organizm ushi`n wog`ada zi`yan tiygizedi. Sebebi, telefon islep turg`anda wo`zinen a`tirapqa zi`yanli` nurlar taratadi`. A`lbette, bul nurlar ko`zge ko`rinbese de, organizmge zi`yanli` ta`sir jasaydi`.” Bizin`she, bul ja`miyetlik pikir qal`iplestiriwshi` pikirler gazetani`n` “Pikir” rubrikasi`nda wori`nli` berilgen.

“T`g`bal soqqag`i`” degen maqalada “Qarabug`a” awi`li`nan L.Xojametova bi`lay dep ja`miyetlik pikir qal`iplestiriwshi pikir bildiredi:

“Bul jerde balali`qtagi` dosti`mni`n` ha`m wo`zinnin` jas kelinsheklik da`wirdegi bastan keshirgenlerimdi jazi`p woti`rg`ani`mdag`i` maqsetim: gazeta turmi`s aynasi`, woni` jaslar woqi`ydi`. Menin`, tilegim, jaslat, a`sirese, qi`zlar wo`zlerin turmi`s quri`wg`a yerte bastan tayarlawi` kerek. U`y jumi`slari`n kewildegidey yetip wori`nlawdi` u`yreniwi lazi`m. Sebebi, qi`z bala keleshekte kelin boladi`. Sol waqta qi`ynalmaw ushi`n hayal adamg`a ta`n bolg`an barli`q xi`zmetti jail`qpay men`gerip ali`w wog`ada za`ru`r. Wo`tkeni, barli`q yeneler Gu`lbazardi`n` yenelerindey bola bermeydi.”¹

Gazetani`n` usi` sani`ndag`i` „Kelin` pikirleseyik” degen maqalada da ja`miyetlik pikir bar. Wonda toylardi`n` wo`tkeriliwi so`z yetilgen.

Rayonli`q ishki isler bo`liminin` huqi`qbuzarli`qti`n` aldi`n ali`w topari`ni`n` ag`a inspektori` A.Pi`chi`evtin` „Biydaydi` basqi`lati`w – nang`a hu`rmetsizlik”² degen qa`nige ken`esi maqalasi`nda da ja`miyetlik pikir taslang`an. Sebebi, nan

¹ “Miyet bayrag`i`” gazetasi`, 2014 ji`l 25 fevral

² “Miyet bayrag`i`” gazetasi`, 2014 ji`l 11 fevral

tirishilik arqawi`. Yeger adamlar itibarsi`z boli`p biydaydi`n` ta`rbiyasi`na itibarsi`z bolsa, wonda yerten`gi nannan bos qaladi`.

„Adam bolg`an menen ba`ri bir bolmas” degen atamadag`i` „Alg`abas” awi`l turg`i`ni` T.A`limbetovti`n` maqalasi`nda da ja`miyetlik pikir bar. „Du`nya ju`zindegi ko`pshilik adamlar hadal miyneti, mehitbanli`g`i`, dosli`q qari`m-qatnasi` arqali` da wo`z shan`arag`i`, wo`z yelin gu`llendiredi. Al,geypara adamlar kerisinshe, basqalardi` qorqi`ti`w, awi`z birshilikke iritki sali`w menen maqsetke yerisiwge umti`ladi`. Mine, usi`nday topardag`i` kimseler ti`ni`sh turmi`sqa qa`wip do`ndirip, jasi`ri`n tu`rde ha`r qi`yli` unamsi`z ha`reketler isleydi. Ha`zirgi da`wirde sonday ta`rtipsiz, woysi`z adamlardi` terroristler dep ataydi`.”

K.Muratov bolsa, „Na`shebentlik qa`wipli illet” degen maqalasi`nda „Shi`ni`n aytqanda, na`shebentlik duzag`i`na tu`sken adamni`n` wonnan shi`g`i`wi` qi`yi`n boladi`. Soni`n ushi`n woni`n ju`da awi`r kesellik yekenligin waqti`nda tu`siniw kerek” dep jazadi`.¹

Rayonli`q „Idris iyshan” jame masjidi imam xatibi Azat Idrisovti`n` „Payg`ari`m`izdi`n` tuwi`lg`an aylari`” degen maqalasi` „Ja`miyet ha`m din” rubrikasi`nda ja`riyalang`an. Sonli`qtan bunda ja`miyetlik pikirdin` boli`wi` ta`biyiy.

„Jaslarg`a aytari`m” degen maqalada avtor „Qarako`l” awi`li`nan G.Seydullaeva ja`miyetlik pikir oyati`wg`a ha`reket yetedi. „Jasi` ulken ana si`pati`nda menin` jaslarg`a aytari`m: „u`yleniw an`sat, u`y boli`w qi`yi`n” degendey, u`ylengennen keyingi turmi`si`mi`z qanday boladi`? Ata-anag`a awi`rmanli`q tu`spey me, toy beriw ha`m basqa da bari`s-kelis da `stu`rlerin islewge mu`mkinshilik bar ma? Mine, usi` jaqlari`n aldi`n ala woylap, wo`lshep-piship ali`w kerek.

Turmi`sta ko`rip ju`rmiz, biraz jaslar bul jag`daylardi` woynamay, qol uslasi`p, jigittin` u`yine kirip keledi. Na`tiyjede, kelin tu`sirgen jigittin` u`y-ishi, ata-ana

¹ „Miyet bayrag`i`” gazetasi`, 2014 ji`l, 11-fevral

qi`ynali`p qaladi`. Quda-qudag`aylar arasi`nda kelispewshilikler ju`zege kelip, qosi`lg`an jigit-qi`z arasi`nda da kewil qali`spa payda boladi`.

Xalqi`mi`zda „Sabi`r tu`bi – sari` alti`n”, „Sabi`rli` jeter muratqa, sabi`rsi`z qalar uyatqa” degen danali`qlar biykarg`a ayti`lmag`an. Meninshe, u`yleniwdi maqset yetken yeki jas turmi`s quri`wdan aldi`n wo`z-ara woylasi`p, xojali`q jag`daylari`n tu`sinisip boli`p turmi`s bosag`asi`na qa`dem qoyg`ani` maqul.”¹

„Jarasi`qli` da`stu`r” maqalasi`nda „Qarao`zek” awi`lli`q puqaralar ji`yi`ni` turg`i`ni`, miynet veterani` Raya Aytmuratova wo`z pikirin bildiredi. Bunda gazetada ja`riyalang`an „besik shabi`w” degen maqala boyi`nsha so`z yetiledi. Wol pikiri son`i`nda, sol da`stu`r di qollap-quwatlaydi`.

Sonday-aq, „Jaslardi` jat illetlerden qorg`aw – puqarali`q minnetimiz” degen maqalada jaslar mashqalasi`, ha`zirgi da`wirdin` jaslar ushi`n payda yetip ati`rg`an ma`selesi jo`ninde pikir ju`ritedi. Maqala avtori` Qarao`zek poselkasi`nan, ko`she biyi S.Dawletbaev „Bu`gingi ku`ni qon`si`n` aman bolsa, ti`ni`sh jasaysan`. Geypara waqi`tlari` ayag`i`n qi`ya basqan jaslarg`a itibarsi`zli`q penen qaraw hallari` ushi`rasi`p ati`rg`anday seziledi. Wolardi`n` yersilew ha`reketlerin ko`rsekte, ta`rtipke shaqi`ri`wdi`n` worni`na „ata-anasi`, mektebi qayaqqa qarap woti`r?”² dep bas awi`rtqi`m`i`z kelmeydi. Bul turmi`s shi`nli`g`i`” dep ku`yinip jazadi`.

„Aldawshi`li`q ha`reket – ni`zamg`a qi`lap” degen maqalasa rayonli`q sudi`n`i`n` ken`se men`geriwshisi A.Kim rayonda ju`z bergen ji`nayı`y isler juwmag`i` jo`ninde jazip`, jamiyetlik pikir payda yetedi.

Ja`miyetlik pikir payda yetiwde tek te gazeta xi`zmetkerleri g`ana yemes al basqa ka`sip iyeleri de na`tiyjeli miynet yetpekte. Aytayi`q, „Yerte ha`m tuwi`sqaqlar

¹ „Miyet bayrag`i`” gazetasi`, 2014 ji`l 22 yanvar

² „Miyet bayrag`i`” gazetasi`, 2013 ji`l 10 sentyabr.

arasi`ndag`i` nekenin` zi`yani`” degen maqalada avtor shi`paker D.Palwaniyazova bir neshe faktorlardi` sanap beredi.¹

Jamiyetlik pikir qa`liplestiriwde huqi`qti` qorg`aw qa`nigelerinin` jazip tayarlap atirg`an materiallari` a`hmiyetke iye bolmaqta. Sonday maqalalardi`n` biri Qaraqalpaqstan Respublikasi` Prokuraturasi`ni`n` ishki isler ministrler uyi`mlari`nda ni`zamni`n` wori`nlani`wi` u`stinen qadag`alaw bo`limi basli`gi` O. Xudaybergenovti`n` „Nemqurdayli`q ji`nayat basqi`shi`”² dep ataladi`. „Woq atar tek g`ana arnawli` hu`jjetler tiykari`nda ni`zamg`a ilayi`q paydalani`w kerek. Yesaptan wo`tkerilmegen woq atar qurali`n, woq-da`ri ha`m jari`lg`i`sh zatlardi` saqlaw ji`nayat yesaplanadi`. Sonli`qtan bunday jag`daylarg`a jol qoymaw – ha`r bir puqarani`n` a`diwli minneti boli`p tabi`ladi`” dep juwmaqlaydi`.

Rasi`nda da ja`miyetlik pikirdi payda yetiwde ha`zil formasi`ndag`i` usi`nday qosi`qlar a`hmiyeti arti`p ati`r. Sebebi, bizin` xalqi`mi`z ha`zil da`lkekti qatti` jaqsi` ko`redi.

„Qaraqalpaqlar kimler bolg`an?”<sup>3</sup> degen maqala Internetten ali`ni`p basi`lg`an.

Da`stu`riy yemes g`alaba xabar qurallari`nda da`stu`riy informatsiyali`q janrlar menen birge jan`a janrlardi`n` payda boli`wi` ta`biyiy na`rse. Internet jurnalistikasi` qa`nigeleri A.Kalmi`kov penen L. Koxanovalar «turmi`sti` sa`wlelendiriwdin` u`sh negizgi usi`li` bar:

- 1) faktografiyalıq,
- 2) analitikalıq
- 3) obrazlıq» dep atap keltiredi.⁴

D.Rashidova bolsa, Internettin` auditoriyag`a ta`sirinin` negizleri tuwrali` bi`layi`nsha keltiredi: «Internettin` basqa g`alaba xabar qurallari`nan basli`

¹ “Miyet bayrag`i`” gazetasi`, 2013 ji`l 4 iyol.

² “Miyet bayrag`i`” gazetasi`, 2013 ji`l 4 iyon

³ “Miyet bayrag`i`” gazetasi`, 2013 ji`l 7 may

⁴ Калмыков А.А., Коханова Л.А. Интернет журналистика. Москва, ЮНИТИ, 2005. стр 136.

ayi`rmashi`li`g`i`, woni`n` shegera bilmesligi ha`m informatsiyalardi`n` sheksiz ta`rtipsiz wornalasti`ri`lg`anli`g`i` boli`p yesaplanadi`.<sup>2</sup> Qaraqalpaqstanda Internet jurnalistikasi`n u`yrenge jas izleniwshi J.Zari`mbetova "Internet jurnalistikasi`nda xabarlar da`slep LID formasi`nda beriledi. Bul jag`i`nan wol gazeta informatsiyasi`nan ayri`qshalanadi`." ¹ dep keltiredi.

„Miyet bayrag`i`” gazetasi`nda ja`riyalang`an bul maqala A.Dawletmuratovti`n` [www.adawlet.narod.ru/makalalarim](http://www.adawlet.narod.ru/makalalarim) blogi`nan ali`ng`an.

Maqala bi`lay baslanadi`: „Bir joq bir joqti` tabadi`” degen so`zde jan bar yeken. Jaqi`nda No`kis pedagogikali`q instituti`n`i`n` ma`limleme resurs qorayi`nan tabi`lmag`an son` Internetten xalqi`mi`zdi`n` tariyx`y qaharmanlari` haqq`inda materiallar u`yreniw da`wirinde yerte zamanlardag`i` qaraqalpaqlardi`n` tariyx` jo`ninde rus jazıwshi`si` Evgeniy Gladilinnin` „Qaraqalpaqlar” degen Internettegi materiali`n woqi`p qaldi`m. Wol „Vozrejdennaya Rus”, „Istoriya drevnego mira”, „Slavyane”, „Epoxi srednovekobie” ha`m wonlag`an tariyx`y kitaplardi`n` avtori` yeken. Hayran qalg`ani`m, wol wo`zinin` „Qaraqalpaqlar” degen miynetinde „Ulli` Qi`tay diywali`nan baslap Alp tawlari`na deyingi arali`qtag`i` buri`ng`i` xali`qlardi`n` ata-babasi` qaraqalpaqlar bolg`an” dep pikir keltiredi ha`m da`lillep ko`rsetedi.

Ja`miyetlik pikir qaliplestiriwde diniy temadag`i` ha`m usi` taraw qanigelinin` jazg`an maqalalari` da a`hmiyetli boli`p qalmaqta. Wo`tkeni, xalqi`mi`z a`zelden Islam dinine si`yi`ng`an, woni` ruwx`y bayli`g`i`mi`z si`pati`nda qa`sterlep- saqlap kelmekte. Diniy kitaplarda ayti`lg`an adamzatti`n` pa`kligi ushi`n berilgen na`siyatlar tek te jaslar ushi`n yemes, al jasi` u`lkenler

² Рашидова Д. Интернет в Узбекистане. Ташкент, НУУ, 2003, 14-бет.

¹ Зарымбетова Ж. «Интернет журналистикасында информациялық жанрлар», Магистр академик дәрежесин алыў ушын усынылған диссертациясы, 2010, 47 бет

ushi`n da ta`rbiyali`q xarakterge iye. Sonli`qtan rayonli`q gazeta usi`nday temadag`i` materialg`a jiyi-jiyij wori`n bergen.

Ma`selen, „U`lkenge hu`rmet – kishige izzet”<sup>1</sup> degen temadag`i` rayonli`q „Idris iyshan” jame masjid imam xatibi Azat Idrisov Ismayi`l uli`ni`n` maqalsi`nda adamlarda ja`miyetlik pikir qa`liplestiriwshi pikirler bar, ma`selen, zi`yarat yetiw a`melleri, zi`yarat qag`i`ydalari`, nelerge itibar beriw kerek, nelerden saqlani`w kerekligin da`lme-da`l ani`q ko`rsetip beredi. Buni` woqi`w arqali` adamlar wo`zlerinin` pari`zlari`n bilip aladi`.

„Miyнет bayrag`i`” gazetasi`nda ja`miyetlik pikirdi qaliplestiriwde gazeta xabarshi`lari` menen ja`miyetlik xabarshi`lar turaqli` tu`rde maqalalari` menen qatnaspqta.

Tiyisli taraw qa`inegeleri de auditoriyada ja`miyetlik pikir qa`liplestiriw ushi`n tez-tez gazeta betinde ma`wsimlik maqalalari` menen shi`g`i`p tur.

¹ “Miyнет bayrag`i`” gazetasi`, 2013 ji`l 7 may

2.3. Ja'miyetlik pikirdi qa'liplestiriwde a'debiy shi'g'armalardi'n' worni'

Ko'rkem shi'g'arma - qandayda bir ideyani jetkerip beriw ushi'n, waqi't shegarasi'nan biyg'a'rez, turmi'sli'q materiallardan, faktler dizbeginen kerekliyin tan'lap alaberedi, kerek bolsa qi'yali'nan da waqi'yalardi' jaratadi'. Demek, bunnan shi'g'atug'i'n juwmaq publitsistikada fakt ha'm pikir basli' wori'ndi'yeleydi.

Ko'rkem shi'g'arma avtori turmi'stag'i' ko'plegen adamlardi'i'n' minez - qulqi'n, xarakterlerin, ko'z qaraslari'n, psixologiyasi'n u'yreniw, teren' biliw na'tiyjesinde sol da'wirgeyaki zamang'a say bir obraz jaratadi'. Belgili individium - bir adam (yaki adamlar) obrazi'n, tipin jaratadi'. Yag'ni'y, uli'wma xarakterlerden bir qaharmanni'n' tipin, uli'wmali'qtan jekke xarakterdi «si'zadi'».

„Jan'a ji'l ha'zilleri” qosi'qlari'nda da ja'miyetlik pikirdi ushi'rati'wg'a boladi'.

„Qarao'zek gaz” filiali' basli'g'i' Dawletbay Ajimuratovqa

„Gaz keledi biz jaqqa,

Asi'p talay asi'ri'm,

Awi'llar bar uzaqta,

Ko'beyttirin' basi'mi'n.

Ko'k jali'n woti'n woshaqta,

Tek ji'lti'ri'p janbasi'n.

Ji'li'w bermey kotellar,

Qan'tari'li'p qalmasi'n.”

Publicistika konkret bir faktti, mi'saldi' ko'rsetiw arqali' da'wirimiz haqqi'nda belgili juwmaqqa keledi, keshiktiriwge bolmaytug'i'n problemalardi' ko'terip shi'g'adi'.

Publicistika da a'debiyat, ko'rkem wo'ner si'yaqli' ilham negizindegi do'retiwshilik tu'ri. Sebebi, bunda da avtor meyli, wol redaktsiya tapsi'rmasi'n

menen jazsi`n, meyli wo`z baslamasi` menen jazsi`n, wo`z shi`g`armasi`n ilham tiykari`nda ju`rek penen sezinip, aqi`l menen wo`zi do`retdi.

Ocherk te, feleton da, korrespondentsiya da, i`qsham xabar da ilham menen jazi`ladi`. Ilham menen jazi`lmasa, wol pikir ha`m sezimlerge ta`sir jasaytug`i`n haqi`yqat do`retpe bola almaydi`.

Ko`rkem shi`g`armadan ayi`rmasi` bunda hu`jjetlilik birishi planda turadi`. Yag`ni`y, ani`q fakt-publitsistikali`q shi`g`arma negizi.

Ko`rkem a`debiyatti`n` gu`rrin` janri` menen publitsistikali`q ocherk janri` yaki satirali`q gu`rrin` menen feleton janri` ko`lemi, quri`li`si`, syujetliligi jag`i`nan da usas.

Jazi`wshi` gu`rrin`inde aytajaq ideyasi`na wo`zi bilgen yaki yadi`nan to`qi`g`an qa`legen waqi`yani` tiykar yetip ali`wi` mu`mkin. Ocherk avtori`ni`n` syujeti, ko`rkem qi`yaldan paydalani`w da`rejesi fakt ha`m hu`jetten shetley almaydi`.

Qosi`q qatarlari`nda ha`zili bolgani` menen ja`miyetlik mashqalalar da ayti`ladi`. Sebebi, gaz az bolg`ani` sebepli, u`ylerdin` kotellari` qan`tari`li`p qalmaqta, qi`yi`nshi`li`q tuwdi`rmaqta demekshi bolg`an avtor.

Yamasa,

„Svettin` wo`ship jani`wi`,

Aylandi` bala i`rasqa,

A`dira qalar barli`g`i`,

Jalg`ana qoysaq quyashqa.” degen qatarlarda da adamlardi`n` arzi`w – a`rmanlari` berilgen.

„Tolg`aq tutqan bir kelin,

Piyada keldi awi`ldan” degen qatarlar arqali` rayonli`q medicina birlespesindegi kemshiliklerge si`n ko`z qaraslari`n bildiredi.

Publicistika jurnalistlik do'retiwshilik tu'ri. Biraq, jazi'wshi' da publitsistikali'q shi'g'arma do'retiwi mu'mkin, yaki kerisinshe g'alaba xabar qurallari'ni'n' birinde xi'zmet yetip ju'rgen jurnalist ilhami' bag'darlansa jeke do'retiwshilik laboratoriyasi'nda ko'rkem shi'g'armasi'n da do'rete beredi. Do'retiwshilik yoshti', ilhamdi' sheklep bolmaydi'. Qalaberdi, jazi'wshi'-jurnalistler de, jurnalist-shayi'rlar da ko'p.

Ko'rkem shi'g'arma avtordi'n' jeke do'retiwshilik niyetine baylani'sli', wol qaysi' shi'g'armasi'n qashan jazadi', qashan jari'qqa shi'g'aradi', wol wo'zinin' jeke jumi'si'.

„Qarao'zek diyxan bazari'” juwapkershiligi sheklengen ja'miyet basli'g'i' Genjegu'l Xojanovag'a da si'n' pikirler ha'zil formasi'nda ayti'ladi':

„Bazar yeldin' shi'rayi',

Sawda bolar udayi',

Jawi'n yaki qar jawsa,

Iylenip ati'r i'layi'” dep pikir bildiredi.

Sport ha'm ma'deniyat isleri bo'limi basli'g'i'na da jaqsi' ma'slahatler beredi”

„Jan'a ji'lda wo'zin'iz,

I'laq woynap ko'rin'iz.

Bul da yeldin' wo'neri,

Wog'anda kewil bo'lin'iz.” dep usi'ni's yetedi.¹

Ja'miyetlik pikir bul qosi'q qatarlar'inda jasi'ri'n formada qa'liplesken. Bizinshe, bunday ha'zil formasi' arqali' ku'nnin' temasi'n, rayondag'i' sheshimin ku'tip turg'an mashqalalardi' wortag'a taslaydi'.

„Miyet bayrag'i'” gazetasi'ni'n' 2013 ji'lgi' sanlari'nda ja'miyetlik pikir qa'liplestiriwshi' materiallar bar. Wolarg'a mi'sal yetip gazeta betinde shi'qqan

¹ “Miyet bayrag'i'” gazetasi', 2014 ji'l 8 yanvar

poeziyalıq shıgarmalardı da aytiwga boladı. To`reniyaz Ha`kimniyazovti`n` „Allayar Dosnazarov” degen qosıgı`nda:

„Allayar dep ati`n jazi`p taslarg`a,
Ko`rseteyik yel-xali`qqa doslarg`a,
Yeste saqlaw xalqi`mi`zdi`n` yerlerin,
Da`stu`r bolsi`n keleshekke jaslarg`a.”¹ dep jazadı.

Allanazar Qayıpnazarovti`n` „Deppedin” satirali`q qosıgı`nda ja`miyette ju`z berip ati`rg`an kemshilikler si`ng`a ali`nadi`.

„Sari` mayda aq may ju`r bi`lg`asqan,
Ha`rre palda qumsheker ju`r ti`rmasqan,
Qudayi`n woylamay su`tke suw qosqan,
Aqi`beti qari`q boldi` deppedin`?

Yel bar jerde jol tarag`an ha`r jaqtan,
Haytqa-toyg`a miyman keler ja`n jaqtan,
Adam toli` avtobusti` toqtatqan,
Inspektor „quri` alaqan deppedin`?...”

- degen qatarlarda ju`da` bati`l pikirler ayti`lg`ani`ni`n` gu`wasi` bolami`z.

Shi`ni`nda da ko`rkem-publitsistika janrlari` tuwi`li`w da`wirindegi qaraqalpaq prozasi`ni`n` rawajlani`wi`na jol ko`rsetti. Gazeta, publitsistika bir qansha qaraqalpaq jazi`wshi`lari`n ta`rbiyalap shıg`ardi`. Sonli`qtan bolsa kerek, M.Nurmuxammedov wo`zinin` ko`lemli ilimiy izertlew jumi`si`nda

¹ “Miyet bayrag`ı” gazetasi`, 2013 ji`l 26 – noyabr.

feleton ha'm ocherklerde analiz jasawdan baslaydi.² Wolardi'n' avtorlari` jurnalistler, gazeta xi`zmetkerleri boldi`.³

Wolar gazetani'n' da'slepki jurnalistleri, ag'arti`w islerinin' qarli`g'ashlari` boli`p qalmastan qaraqalpaq tilindegi baspa so'zde gazeta janrlari`ni'n' payda boli`wi`nda u'lken rol woynadi`. Respublikani'n' da'slepki gazetalari`ni'n' redaktorlari` bolg'an wolar, gazeta betlerinde wo'zlerinin' bas maqalasi` menen shi`g'i`p turdi`. Wolardi'n' publitsistikasi` bay faktiligi, emotsionalli`li`g'i`, za'ru'rli ma'selelerdi wo'z waqti`nda ko'teriwi ha'm joqari` pafosi` menen aji`rali`p turdi`.

Uli`wma xali`qti`n' turmi`si`nda za'ru'rli a'hmiyetke iye bolg'an ja'miyetlik rawajlani`w basqi`shlari`nda anaw yaki mi`naw publitsistika janrlari`ni'n' aktivliligi ku'sheydi.

Publitsistikani'n' basli` wazi`ypasi` ja'miyetlik pikirdi ka'siplestiriwden ha'm woni`n' ja'rdemi arqali` sotsialli`q turmi`sqa ta'sir jasawdan ibarat.¹

Ha`zirgi` qaraqalpaq a'debiyati`nda ha'm baspa so'zinde publitsistika tematikasi` ha'm janrlı`q wo'zgesheligi jag'i`nan joqari` da'rejege ko'terildi. Bul jag'day wo'z gezeginde qaraqalpaq filologiya iliminde publitsistikani'n' iri teoriyalı`q ma'selelerin ilimiy izertlew imkanıyatı`n ju'zege shi`g'ari`p woti`r. Bu'gingi ku'nge deyin qaraqalpaq a'debiyati`n u'yreniwde publitsistika arnawli` tu'rde izertlenbedi. Ko'binese wol ilimiy izertlewlerge qosi`msha material si`pati`nda tarti`ldi`. Akademik M.K.Nurmuxammedov qaraqalpaq prozasi`ni'n' payda boli`w, qa'liplesiw ha'm rawajlani`w jollari`n publitsistika menen bir tegis izertleydi.<sup>1</sup> Publitistika poeziya menen birlikte ken' qanat jayi`p

² Нурмухаммедов М.К. Ш.Т.Ж. 11 том –Н., «Қарақалпақстан» баспасы 1985, 23-бет

³ Досымов К., Юсупов. О. «Қарақалпақ баспа сөзиниң пайда болыў хәм раўажланыў тарийхынан» - Н, 1991, 11 бет

¹ Прохоров Е.П. «Методологические основы публицистического творчества» -М, 1982, 48-бет

¹ М.Нурмухаммедов Ш.Т.Ж. 11 том Н., 4, «Қарақалпақстан», 1985.

ko'terilgen, jawi'nger janr si'pati'nda ken' ja'miyetshilikke birinshi boli'p shaqi'ri'q taslag'an.

Ko'rkem shi'g'i'rmalarda ja'miyetlik pikir woyati'w arqali' publistikali'q si'pat tu'sinigi kelip shi'gadi'. Sonli'qtan biz "Miynet bayrag'i'" gazetasi'nda berilgen poeziyali'q shi'g'armalardi'n` aldi'na qoyg'an maqseti rayonda ju'z berip ati'rg'an nuqsanlardan adamlardi' xabardar yetiw ha'm mashqalani' sheshiw arqali' adamlardi'n` jasaw jagdayi'n jaqsi'law ibarat.

Ko'rkem shi'garmalarda son'g'i` pati'tta ju'da` ko'p usin'day publicistikali'q si'patqa iye do'retpeler payda bolmaqta. Lirikali'q qaharmannan ko're avtor obrazi' basli' wori'ng'a shi'qpaqta.

Juwmaqlaw

Bizin` pitkeriw qa`nigelik jumi`si`mi`zda ja`miyetlik pikir ha`m woni`n` rayonli`q gazetalarda beriliwi ma`selesi qaraldi`.

Rayonli`q gazetalardi`n`wo`zgesheligine, avtorlardi`n` ha`r tu`rliligine itibar berdik. «Gazeta – g`alaba xabar qurallari`nan biri, ja`miyetlik turmi`sti`n` tu`rli tarawlari`na ta`n jan`ali`q, xabar, sholi`w ha`m tag`i` basqalar ja`riyalanatug`i`n ku`ndelikli basi`li`m.»¹

Birinshiden, gazeta jurnalistleri, xabarshi`lari` ja`miyetlik pikirdi qaliplestiriwde ayri`qsha ko`zge tusip ati`rgani`n atap wo`tiw wori`nli`.

Yekinshiden, “Miyet bayrag`i`” gazetasi`n`i`n ja`miyetlik pikirdi qalip[lestiriwde tek te regionalli`q ma`seleler do`gereginde qali`p qoymaқта.

U`shinshiden, “Miyet bayrag`i`” gazetasi`nda ja`miyetlik pikirdi qaliplestiriwde ha`r qi`yli` maqalalar menen ku`nnin` temasi`n sa`wlelendiriwde sirtqi` avtorlar da rol woynaydi`. Wolardi`n` barli`g`i` jaqsi` shi`garmalari` menen ko`zge tu`spesede, ayi`ri`mlari` qunli` shi`garmalar jazi`p ati`r.

Gazeta “Miyet yetkil udayi`na xali`q ushi`n” degen uran asti`nda shi`g`ari`li`p kelinbekte.

Juwmaqlap aytqani`mi`zda, “Miyet bayrag`i`” gazetasi` jamiyetlik pikirdi sa`wlelendiriwde basqa rayonli`q gazetalardan wonsha pari`qlanbaydi`.

Bug`an gazetani`n` shi`g`i`w jiyligi de ta`sir yetse kerek.

Materiallar ko`binese maqala yamasa xabar janri`nda jazi`lg`an. Wolarda wo`zlerinin` islegen jumi`slari`na ken` toqtalg`an.

Gazetadag`i` ay`iri`m jurnalistlerdin` materiallari`ni`n` temasi`nda do`retiwshilik qatnas sezilmeydi. Ayi`ri`m do`retpelerde ja`miyetlik pikir sezilmeydi.

¹ Lug`at. Jurnalistika. Reklama. Pablik Rileyshnz. Toshkent, 2003, 50-bet.

Ja`miyetlik pikirdi qa`liplestiriwde rayonli`q gazetada mi`naday formalar ha`reket yetedi:

- 1) qosi`qlarda
- 2) maqalalarda
- 3) qutli`qlawlarda

Bulardi`n` barli`g`i`nda ja`miyetlik pikir birden ko`zge taslanbaydi`. Ma`selen, qosi`qlarda obrazlar arqali` beriledi. Bir wo`qi`ganda a`piwayi` boli`p ko`ringeni menen wonda u`lken ma`nis jatadi`.

Qutli`qlawlarda, yamasa ma`wsimlik materiallarda da ja`miyetlik pikirler bazda ashi`q, geyde jasi`ri`n formalarda beriledi.

Publicistikali`q maqalalarda ja`miyetlik pikir ju`da` ken` tu`rde beriledi.

Paydalani`lg`an a`debiyatlar dizimi

I. Siyasiy a`debiyatlar:

1. Karimov.I. «Yuksak manaviyat – engilmas kuch» Toshkent «O`zbekiston» -2008.
2. Karimov.I. «Eng asosiy mezon – haët haqiqatini aks ettirish» T. «O`zbekiston» 2009.
3. Karimov I.A. Wzbekiston XXI asr bo`sagasida. Xavfsizlikga tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. Toshkent, 1999
4. Karimov I. A. Mi`slit i rabotat po novomu-trebovanie vremeni. Tashkent, 1997.
5. Karimov I.K. Jamiyatimiz mafkurasi xalqni xalq, millatni millat qilishga xizmat yetsin. «Tafakkur» jurnali bosh muharririning savollariga javobi. //«Tafakkur»,1998, №4
6. Karimov I.A., «Jan'asha oylaw- da'wir talabi» No'kis, «Qaraqalpaqstan», 1997
7. «G'alaba xabar qurallari` haqqi`nda». O'zbekistan Respublikasi` Ni`zami`. T., 1997-ji`l 26-dekabr
8. Jurnalistlik faoliyatni himoya qilish tug'risida». O'zbekistan Respublikasi` Ni`zami`. T., 1997-ji`l 24-aprel

II. Ilimiy derekler

1. Abdimuratov A. Publitsistika T.Kaipbergenova: spetsifika, janrovoe osobennosti, stilisitika. Tashkent, AKD. 1997
2. Abdimuratov A ha'm basqalar. Qaraqalpaqstan fotojurnalistikasi`ni`n' payda boli`w tariyxı`nan. No'kis, QMU, 1999.
3. Axmetov S., Esenov J., Jarimbetov Q. A'debiyattani`w atamaları`ni`n' ori`ssha-qaraqalpaqsha tu'sindirme so'zligi. No'kis, Bilim, 1994.
4. Abdiazizova N. Wzbekiston OAV lari. Toshkent, Akademiya, 2002.
5. Begjanov Q. ha'm basqalar. «A'lipbeden basladi`q» No'kis, Qaraqalpaqstan. 1988. 22 bet.
6. Bekbawliev D. Men redaktsiyadan. No'kis, Qaraqalpaqstan, 1993;
7. Bekbawliev D. «Gazeta qalay shi`g`adi`?» No'kis «Bilim» -2012.
8. Bekbauliev D. Mustaqillik yillaridagi Qoraqalpogiston matbuoti (1991-1996 yillar). Kandidatli`q diss. avtoreferati`. Toshkent, 1997.
9. Bogdanov N.G. Vyazemskiy B.A. Spravochnik jurnalista 1971.
10. Buxarcev R.G. Tvorcheskiy potentsial jurnalista. Moskva, Mi'sl, 1985.
11. Voroshilov V.V. Jurnalistika. İzd Mixailova V.A 1999
12. Goroxov. V.N. Osnovi` jurnalisticheskogo masterstva. Moskva, «Vi`sshaya shkola» 1989
13. Dosi`mbetov G., Yusupov O. Qaraqalpaqstan baspaso'zi. No'kis, Qaraqalpaqstan, 1991.
14. Yerniyazov. Q. «Yerkin Qaraqalpaqstan» gazetasi`na 70 ji`l» No'kis, 1994.
15. Ismaylova I. Osnovi` radiojurnalistiki. Tashkent, Universitet. 1998. 67-bet.

16. Zasurskiy Ya.N. Iskushenie svobodi`. Russkaya jurnalistika: 1990-2004. Moskva, MGU, 2004;
17. Jumamuratova M.T., Jurnalistika ha'm a'debiyat. QMU 1994
18. Qoji`qbaeva Z. Qaraqalpaq a'debiyati`nda ko'rkem ocherk (1980-90 ji'llar) Kandidatli`q dissertatsiyasi` avtoreferati`, No'kis-1998.
19. Madreymov T. Ha'r bir zatti`n' o'z tariyxi` bar. No'kis, Bilim, 1994:
20. Mambetov K. «A'debiyat teoriyasi`» N- «Bilim» baspasi`-1995.
21. Muminov F. Jurnalistika ijtimoiy institut sifatida. Toshkent, Universitet, 1998
22. Muminova F. Sovremennaya mejdunarodnaya jurnalistika. Tashkent, 2000
23. Nestrerenko E. İrnazparov K. Mamatova P. «Trud jurnalistika: professionalizm, tvorchestvo, masterstvo» Toshkent 2002.
24. Lug'at. Jurnalistika. Reklama. Pablik Rileyshnz. Toshkent, 2003, 50-bet.
25. Palwanov B. Publitsistika tiykarlari`. No'kis, QMU, 2006
26. Proxorov E.P. Vvedenie v teoriyu jurnalistiku. Moskva, Vi`sshaya shkola, MGU, 2006. 236 bet.
27. Rendal. D. .Universalni`y jurnalist. Almati`. 1996.
28. Saliev S. Jer ha'm suw. No'kis, Qaraqalpaqstan, 1990
29. Tagaev O. «Publitsistika janrlari`» «Ukituvchi» 1976
30. Terti`chni`y A Janri` analiticheskoy jurnalistiki. Moskva, Press, 2003.
31. Cherepaxov M.S. Problemi` teorii publitsistiki. M., 1973.
32. Fixtiluis E. Jurnalistikani`n' 10 qag'i`ydasi`. Toshkent, 2001.
33. Hamdamov Yu. Zamon va mezon. Toshkent, Wzbekiston, 1991
34. Usnatdinov.Sh. «Jurnalistikag'a kirisiw». No'kis «Qaraqalpaqstan» -2008.

Pitkeriw qa'nigelik jumi'si`mi`zda gazetani`n' mi`na sanlari`ndag'i`
materiallar analizge tarti`ldi`:

“Miyner bayrag`i`” gazetasi`, 2012 ji`l, №26-sani`.

“Miyner bayrag`i`” gazetasi` gazetasi`, 2012-ji`l, 1-sentyabr.

“Miyner bayrag`i`” gazetasi` gazetasi`, 2012 ji`l, 1-mart.

“Miyner bayrag`i`” gazetasi` gazetasi`, 2012 ji`l 5-iyun

“Miyner bayrag`i`” gazetasi` gazetasi`, 2012-ji`l, 8 sentyabr`.

“Miyner bayrag`i`” gazetasi` gazetasi`, 2012 ji`l 4 s-entyabr.

“Miyner bayrag`i`” gazetasi` gazetasi`, , 2012 ji`l 21-avgust

“Miyner bayrag`i`” gazetasi` gazetasi` 2012 ji`l 15-noyabr

“Miyner bayrag`i`” gazetasi` gazetasi`, 2012 ji`l 8-may.

“Miyner bayrag`i`” gazetasi` gazetasi`, 2012 ji`l 6-sentyabr

“Miyner bayrag`i`” gazetasi` gazetasi`, , 2012 ji`l 16-avgust

“Miyner bayrag`i`” gazetasi` gazetasi`, 2012 ji`l 15 noyabr.